

(Online) ISSN 2424-6034

**PAVELO FLORENSKIO
„NUMATOMOS ATEITIES VALSTYBĖS
SANTVARKOS“ POLITIZACIJA: NUO „TEISINGO
PERSKAITYMO“ IKI „ŠIANDIENIZACIJOS“**

VIDAS DUSEVIČIUS

Straipsnyje analizuojama, kaip P. Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarką“ interpretuoja įvairios konservatyvios intelektualinės Rusijos grupės („Zavtra“, „Izborsko klubo“, Prochanovo, Dugino ir jo aplinkos bei kitos). Taip pat svarstoma apie ideologinį lauką, kuriame reiškiamos Florenskio idėjos, užsimenama apie problemas, kylančias dėl politinių Florenskio įžvalgų autentiškumo, nuoseklumo, nevienareikšmiškumo ir politinės mąstytojo minties evoliucionavimo. Straipsnyje laikomasi požiūrio, kad konservatyvių intelektualinių Rusijos grupių „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ interpretacijos dažnai pasižymi „teisingu Florenskio perskaitymu“, „šiandienizacija“, „instrumentalizacija“ – tam tikrais išankstiniais filosofinės minties įvertinimo ir atrankos kriterijais. Tie Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ interpretacijos bruožai atspindi kur kas platesnes šiuolaikinės Rusijos konservatyviosios minties kaip ideologijos paieškų lauko, į kurį įtraukti tokie mąstytojai kaip I. Iljinas ar N. Berdiajevas, tendencijas.

Vidas Dusevičius – Vytauto Didžiojo universiteto filosofijos doktorantas (el. paštas: vidasdusevicius@gmail.com).

© Vidas Dusevičius, 2017

Straipsnis įteiktas redakcijai 2016 m. gruodžio 7 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2017 m. balandžio 10 d.

DOI: <https://doi.org/10.15388/Polit.2017.1.10672>

Ivadas

Šiuolaikinės Rusijos konservatyviosios minties laukas – itin įvairiaspalvis. Ir ypač pastaraisiais metais mirgėte mirga įvairiomis I. Iljino (Иван Ильин), N. Berdiajevo (Н. Бердяев), A. Solženycino (А. Солженицын) ir kitų Rusijos ar emigracijoje rašiusių rusų filosofų citatomis, konferencijomis, komentarais, polemikomis apie juos, minėjimais ir t. t. Šiuose konservatizmo kontekstuose savitas vaidmuo tenka mąstytojui P. Florenskiui (П. Флоренский). Tiesa, Florenskio necituoja prezidentas ar aukštieji valdininkai, „Vieningoji Rusija“ nesiima organizuoti Florenskio skaitymų ar konferencijų, be to, Florenskis nefigūruoja kelete akademinių straipsnių, svarstančių apie vieno ar kito rusų filosofo įtaką šiuolaikiniam Rusijos konservatizmui, ar mėginimuose juos sieti su politinėmis ir ideologinėmis nūdienos Rusijos problemomis. Vis dėlto Florenskio „atvejis“ – nevienareikšmis, įdomus ir, manytume, gana iliustratyvus šiuolaikinės Rusijos konservatizmo kontekste. Straipsnyje sieksime glaustai pristatyti ideologinį lauką, kuriame reiškiamos Florenskio idėjos, užsiminti apie problemas, kylančias dėl politinių Florenskio įžvalgų autentiškumo, nuoseklumo ir evoliucionuojančios paties mąstytojo minties eigos. Atitinkamai straipsnio tikslas – pažvelgti, kaip 1933 m. Florenskio užrašus, sąlygiškai pavadintus „Numatoma ateities valstybės santvarka“ (*Предполагаемое государственное устройство в будущем*), interpretuoja įvairios konservatyvios intelektualinės grupės („Zavtra“, „Izborsko“ klubo, Prochanovo, Dugino ir jo aplikos bei kitos).

1. „Konservatizmai“ Rusijoje: ideologijos paieškos?

Konservatizmas Rusijoje – gana margas idėjų konglomeratas, kuris apeliuoja į masinės sąmonės archetipus ir nepakeičiamas, amžinas, tradicines vertybes. Į akis krinta šios idėjinės politinės krypties sekėjų pozicijos aiškumo stoka ir eklektika. Konservatyviosios idėjos Rusijoje atspindi visuomenės dalies susirūpinimą dėl prarastos so-

vietinės tvarkos ir suinteresuotumą stabilumu bei įstatymų paisymu, taip pat įvairių anarchijos ir ekstremizmo formų vengimą. Ryškiausiai „trečiosios bangos“ rusų konservatizmo atstovai: V. Rasputinas (В. Распутин), V. Belovas (В. Белов), A. Prochanovas (А. Проханов), V. Kožinkovas (В. Кожин), I. Šafarevičius (И. Шафаревич), A. Zinovjevas (А. Зиновьев), A. Panarinas (А. Панарин), A. Duginas (А. Дугин), S. Kara-Murza (С. Кара-Мурза). Idėijinei „trečiosios bangos“ krypčiai buvo būdingas nuomonių nesutarimas, aštri polemika tarp ryškiausių atstovų, ne iki galo suderinti projektai ir aiškių bei tvirtų pagrindų sistemos stoka.

Didžioji „trečiosios bangos“ atstovų dalis jau iškelia į amžinybę, ryškiausiais pastarojo meto atstovais galėtume laikyti Duginą ir Prochanovą. Ir, ko gero, galima kalbėti apie „ketvirtosios bangos“ rusų konservatizmą, kurį vienaip ar kitaip reprezentuoja įvairiais ryšiais susijusieji, „besibūriuojantieji“ aplink Dugino bei Prochanovo figūras leidiniuose, renginiuose, konferencijose, tekstuose, informaciniuose portaluose ir pan. Pagrindiniai „trečiosios konservatizmo bangos“ sistemą steigiantieji principai yra antiindividualizmas, antiracionalizmas, laikymasis iš stačiatikybės kylančios tradicijos ir radikalių permainų atmetimas. Ko gero, ir „ketvirtosios“ šiuolaikinio rusų konservatizmo bangos atstovus sieja bei vienija panašūs bruožai: antivakarietiškas, stačiatikiškojo dvasingumo idealų gynyba, stiprios centralizuotos valstybės kultas – apsauga nuo destruktivaus ir agresyvaus Vakarų kišimosi į Rusijos vidaus reikalus. Pavyzdžiui, Panarino siūlyta išeitis Rusijai – vis dar aktuali šiuolaikiniame Rusijos konservatizme – kovoti su griauinančia globalizacijos įtaka ir išsaugoti rusiškos civilizacijos savasties bei suverenaus valstybingumo ir protekcionistinės ekonomikos sukūrimą. Skirtingais laikotarpiais rašytų straipsnių rinkinyje, pavadintame „Geležinės uždangos tiesa“ (*Правда железного занавеса*), Panarinas įrodinėjo, kad Rusiją nuo griauinančios Vakarų jėgos išgelbėti gali tik sugrįžimas prie tradicinės visuomenės, grįstos tradicine religija, visų pirma stačiatikybe. Jo

manymu, Rusijai gynybiniais tikslais reikėtų užsidaryti nuo Vakarų ir sukurti savo „geležinę uždangą“¹.

Kai kuriems konservatizmo šalininkams tokios stiprios valstybės idealas yra carinės Rusijos imperija, o kitiems – vienokios ar kitokios formos Sovietų Sąjungos atkūrimas. Viena iš svarbesnių tiek „trečiosios“, tiek „ketvirtosios“ konservatizmo bangos poleminių problemų – palikimo klausimas: Sovietų Sąjungos kaip Rusijos imperijos įpėdinystė ir šiuolaikinė Rusija kaip Sovietų Sąjungos paveldėtoja. Sovietų Sąjungos kaip civilizacinės Rusijos imperijos įpėdinystės suvokimas buvo būdingesnis Rusijos emigracijos autoriams. Esą pati ši klausimo formulavimo problema savo prigimtimi yra konservatyvi, susijusi su politinės perspektyvos situacijos matymu didesnėje istorinėje perspektyvoje. Kaip teigia konservatyvios minties atstovai, sovietinėje erdvėje šios perspektyvos suvokimas vyko labai lėtai. Ir didžiausių problemų kėlė būtinybė perinterpretuoti 1917 m. revoliuciją ir suteikti jai naują istorinį turinį. Atitinkamai jau vien šiuo klausimu vyksta ginčai ir grupių formavimasis šiuolaikiniame Rusijos konservatizme. Kaip antai kai kurie Iljino sekėjai negali atleisti Berdiajevui jo „Rusijos idėjos“ (*Русская идея*), 1946 m. kūrinio, kuriame mąstytojas kvietė pripažinti bolševizmą teisėtą XIX–XX šimtmečio kultūros įpėdiniu, o Trečiąją Romą siejo su Trečiuoju Internacionalu.

Kaip aiškėja iš 2015 m. vykusios Berdiajevui skirtos konferencijos, pavadintos „Berdiajevo skaitymai“, galima išskirti atskiras konservatizmo grupes, tiesa, kai kurie konferencijos dalyviai vartoja kelias konservatizmo kategorijas, nors, ko gero, daugiausia diskusijų vyksta tarp liberalaus konservatizmo, dešiniojo ir kairiojo konservatizmo, taip pat yra kūrybinis konservatizmas ir tie, kurie save laiko tradicionalistais. Atmainų galime surasti dar daugiau. Šiuose „konservatizmuose“ susigaudyti nėra lengva. Vieno ryškesnių „ketvirtosios“ bangos konservatizmo atstovų, V. Averjanovo (В. Аверьянов),

¹ Панарин А., *Правда о железном занавесе* (Geležinės uždangos tiesa), Москва: Алгоритм, 2006, p. 40.

2003 m. knygoje „Rusų ekspansijos prigimtis“ (*Природа русской экспансии*) pats terminas „konservatizmas“ vartojamas itin nenuosekliai. Viena vertus, Averjanovas nori atsisakyti mirusios ideologijos kalbos ir tvirtinti šios sampratos „ne turiningumą“ šiuolaikiniame pasaulyje. Be to, Averjanovas, peržvelgdamas istorines konservatizmo formas, „žemesnėms“ ideologijoms priskiria visas politinės jėgas, kurios pastaruosius du šimtus metų vadinosi konservatizmu. Tai ir liberalusis konservatizmas, ir neokonservatizmas, ir tradicionalizmas, ir „konservatyvioji revoliucija“, ir pan. Be to, Averjanovas konservatizmą laiko tradicionalizmo rūšimi. Taip pat, pasirodo, Averjanovas bando sukurti dar ir stačiatikišką dinaminį konservatizmą. Kita vertus, ir patys konservatizmo atstovai, tarp jų ir Averjanovas kalba apie priverstinį termino „konservatizmas“ taikymą bei vartojimą jau vien dėl to, kad tik pastarasis neatitektų jų oponentams.

Ko gero, „visiems“ šiuolaikinio Rusijos konservatizmo atstovams autoritetai – rusų praeities konservatoriai. Nūdien vienas iš labiausiai jų cituojamų autorių – Iljinas. Taip pat konservatorių gerbiamas I. Solonevičius (И. Солоневич). Duginas savo betarpiškais pirmtais laiko slavofilus ir atitinkamai porevoliucinius euroazijininkus. Ir šiuo atveju vyksta skaidymasis – kai kurie konservatoriai laikosi gana kritiškos pozicijos Iljino ir Solonevičiaus atžvilgiu, įvardydami vakarietiškus ir buržuazinius pastarųjų mąstytojų bruožus bei savybes. Vis dėlto, nepaisant skirtingų nuomonių ir svarbių skirtumų bei nesutarimų tarp konservatizmo atstovų, „visi“ šiandien pripažįsta vertingumą to palikimo, kuris liko Rusijoje iki 1917 m. Tad nenuostabu, kad šiuolaikinė konservatyvioji mintis Rusijoje stengiasi įtraukti bei konservatyvumo dvasia interpretuoti nemažai XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Rusijos mąstytojų.

Kaip antai Iljino kūrybinio palikimo įprasminimu bei apmąstymu aktyviai užsiima „Vieningosios Rusijos“ partija, kuri kaskart organizuoja eilinę didžiulę konferenciją, skirtą populiariai Iljino temai. Pabrėžiama, kad „Vieningajai Rusijai“ Iljinas svarbus kaip mąstyto-

jas, kuris išplėtojo pokomunistinės visuomenės raidos sistemą. Esą, Iljinas žinojo, kaip sureguliuoti Rusiją filosofinių, teisinių koncepcijų pagrindu. Iljino aktualumas – tiksliai parengta Rusijos atgimimo programa, ir ši programa grindžiama ne asmeniniu aspektu, ne emociju, ne visuomeniniu, bet filosofo samprotavimais ir programa, teisės filosofo ir žmogaus, kuris suprato, kad, be atkaklaus darbo šiose sferose, darbo žmogaus dvasios gyvenime, apie jokią atgimimą negalima nė svajoti, jokie jėgų įtempimai, jokios asmeninės kompozicijos, jokios partijos pačios savaime problemų išspręsti negali. Ir į Iljiną kreipiamasi ieškant tų konstruktyvių minčių, kurios gali padėti ar sužadinti mumyse naują minčių srautą, kuris bus pritaikytas ir priderintas prie šiandienos, kaip mano Rusijos Federacijos Tarybos narys J. Soloninas (Ю. Солонин). Pabrėžiama, kad Iljino idėjas reikia suvokti ir priderinti prie dabarties. Tai mąstytojas, kaip teigia Soloninas, kuris intelektualinio potencialo turi netgi daugiau už Berdiajevą. Nors apie Berdiajevą dažnai ir daug kalbama, bet Iljinas – kur kas rimtesnis mąstytojas todėl, kad jis filosofas profesionalas, o Berdiajevas vis dėlto filosofas publicistas. Dėmesys Iljino kūrybai paaiškinamas ir tuo, kad šis – vienas ryškiausių XX a. rusų filosofų, jis hėgelininkas ir, kadangi didžioji Rusijos dalis išauklėta marksizmo mokykloje, kuri daugiausia yra hėgelizmo tęsėja, jo idėjos pakankamai suprantamos ir prieinamos daugeliui šiandienų Rusijos politikų. Be to, pripažįstama, kad Iljinas aktyviai kovojęs su komunizmu, ir tai buvo tas filosofas, kuris, ko gero, vienas pirmųjų stengėsi išanalizuoti, kas laukia Rusijos po komunizmo pergalės, atitinkamai dalis jo prognozių išsipildė.

Berdiajevo atveju situacija irgi panaši. Berdiajevą cituoja politikai, rengiamos konferencijos, skaitymai ir vienu ar kitu idėjų aktualinimas bei priminimas, kaip antai – 1923 m. pasirodžiusioje Berdiajevo knygoje „Nelygybės filosofija“ (*Философия неравенства*) rašyta, kad konservatyviosios politinės partijos gali būti labai menkos, jos net gali iškraipyti konservatyvius pagrindus ir pradžia.

Bet tai neturėtų užtemdyti tos tiesos, kad be konservatyviųjų jėgų neįmanomas normalus ir sveikas visuomenės egzistavimas bei rai-
da. Konservatizmas palaiko laikotarpių jungtį ir trukdo jų pertrūki,
jungia ateitį su praeitimi. Pastarasis sakinyss cituojamas kaip vienas
tiksliausių ir geriausių konservatizmo apibrėžimų. Konservatyvioms
vieno ar kito garsaus rusų filosofo pažiūroms esą pritaria ir vienas
ryškiausių šiandienos Rusijos politikų, teigusių, kad, mes žinome,
vis daugiau žmonių pasaulyje palaiko mūsų poziciją ginant tradicines
vertybes, kurios tūkstantmečiais sudarė dvasinį, moralinį kiekvienos
tautos civilizacijos pagrindą: tradicinės šeimos vertybės, autentiško
žmogaus gyvenimo vertybės, kartu ir religinio gyvenimo, ne tik ma-
terialaus, bet ir dvasinio, humanizmo ir pasaulio įvairovės vertybės.
Taip, pasak komentatorių, tai konservatyvi pozicija, ir, prisimenant
Berdiajevo žodžius, konservatizmo esmė – ne tai, kad jis stabdo ju-
dėjimą pirmyn, aukštyn, į priekį, bet tai, kad stabdo judėjimą atgal,
į apačią, į chaoso tamsą, sugrįžimą prie pirmykščio ir primityvaus
egzistavimo. Dar vienas itin dažnai siūlomas ir parenkamas „Berdia-
jevo konservatizmo apibrėžimas“ aptinkamas „Naujuosiuose vidu-
ramžiuose“ (*Новое средневековье*) ir byloja, kad prie to, kas praei-
tyje buvo trūnu ir neamžina, neįmanoma sugrįžti, bet galima sugrįžti
prie to, kas praeityje buvo amžina. Šio „amžino praeityje“ apologijų
paieškos ir bandymai taikyti šiandienai sudaro, mūsų manymu, rusų
konservatizmo esmę.

Tiek prezidentas, tiek aukštieji valdininkai vis dažniau cituoja
vieną ar kitą rusų filosofą. Ne tik minėtus Berdiajevą, Iljiną, bet ir
kitus. Savita tai, kad cituojamų filosofų „sąrašas“ vis plečiasi ir gali
būti vis papildomas naujomis Rusijos valstybingumo ikonomis. Toks
atgimęs interesas filosofijai, kai Kremliaus tarnautojams skaitomi
konservatizmo kursai Berdiajevo, Iljino darbų motyvais arba orga-
nizuojamos mokslinės publicistinės konferencijos, skirtos vienam
ar kitam filosofui, skatina sunerimti, būti atsargesniems ir suklusti,
nes labai dažnai išminties meilė virsta meile iš konteksto ištrauk-

toms citatoms. Kai kurie rusų filosofų mylėtojų mėginimai neretai primena L. Tolstojaus (Л. Толстой) giminaičio, tiksliau, provaikaičio, V. Tolstojaus (В. Толстой) pastangas. Tolstojus anksčiau buvo Jasnaja poliana (Ясная поляна) muziejaus direktorius ir tapo prezidento patarėju kultūros reikalams. Valdžios atstovai kartu su Tolstojaus vaikaičiu bandė rusų literatūros klasiką paversti „Krymnašistu“ (*крымнашистом*). Kitaip tariant – mirusiam žmogui priskirti „šiandienai“ tinkamas pažiūras. Mat Tolstojus buvo karininkas, jis kariavo Krymo kare, vadinas, jis neabejotinai sveikintų Krymo užgrobimą. Taip Tolstojus tarsi įtraukiamas į prezidento gvardiją. Tačiau nereikėtų užmiršti, kad rašytojas buvo atskirtas nuo rusų ortodoksų bažnyčios. Atskyrimo nuo bažnyčios galiojimo terminas pabaigos lyg ir neturi, tad „šiandien“ rusų literatūros klasikas vargu ar gali ginti tas stačiatikiškas vertybes, kurias skelbia valdžios atstovai. Kita vertus, kaip rašo A. Repnikovas (А. Репников), „patinka kam nors ar nepatinka, bet kad ir kokie reikšmingi būtų visų rusų konservatorių sukurti projektai, mes negalime įgyvendinti jų tranzito į politinę šiuolaikinės Rusijos erdvę, nes neturime pagrindinės figūros – vienvaldžio. Jeigu mes paliksime iš konservatyvios koncepcijos tik stiprios valstybės ir stiprios valdžios sampratą, tai bus tik konservatyvios minties profanacija, ir atitinkamai parinktomis Tichomirovo ar Leontjevo citatomis bus galima grįsti tiek Stalino, tiek Putino elgseną“².

Apie rusų filosofinės minties įvertinimo kriterijus ir patriotų „išieškojimus“ 1990 m. pranašiška savo apysakoje „Užrašai iš apmirusio namo“ (*Записки из полумёртвого дома*) rašė V. Kantorius (В. Кантор), kai į palatos gydytojo, simpatiško sadisto, lūpas „įdėjo“ tokią ryškią tiradą apie nacionalinę tragediją: „<...> aš iki devyniasdešimtųjų metų irgi tikėjau marksizmu, tik po to akys man atsivėrė. Visus tikruosius rusų filosofus bolševikai išsiuntė, tuos, kurie Dievo tikėjo, ir pagal kraują mūsų laikais buvo... Berdijajevs, Šestovas ir šitas,

² Репников А., «Очерк истории русского консерватизма» („Rusų konservatizmo istorijos apybraiža“), *Русское время* (Rusų laikas), N. 1, 2009, p. 25.

kaip jis ten, iš galvos iškrito... išvarė rusų mintį į kažin kokius Europos užkampius, toli nuo mūsų šventų vietų, nuo šaknų ir šaltinių... silpnas dar buvo Stalinas, neturėjo jėgų, kad juos išgelbėtų. O išvartiesiems būtų buvę kur kas geriau su Stalinu pasilikti, kaip tėvas Pavelas Florenskis liko.“³

2. Florenskis – „apolitiškas“; „monarchistas“; „revoliucionierius“; „sovietinės santvarkos šalininkas“?

Kad ir kaip būtų paradoksalu, veik prieš šimtą metų Berdiajevo pasakyta pastaba Florenskiui, esą, šis tikriausiai nežino, kokia atsakomybė tenka jo mintims šią istorinę valandą, kurią išgyvena Rusija, gali būti pritaikyta tiek pačiam Berdiajevui, tiek kitiems XIX ir XX a. rusų mąstytojams. Florenskis (1882–1937 m.) – ypatinga figūra. Kai pagal 1922 m. bolševikų dekretus iš Rusijos vadinamuoju filosofų garlaiviu (*Философский пароход*) buvo išsiųsta didžioji dalis sovietinei ideologijai netinkančių Rusijos intelektualų, kiti patys savanoriškai emigravo, Florenskis liko bolševikinėje Rusijoje. Šiaip jau nelengva tiksliai apibūdinti Florenskį. Filosofas, dvasininkas, inžinierius, sovietiniu laikotarpiu užregistravęs apie tris dešimtis išradimų patentų. Filosofas – vienas ryškiausių platonizmo interpretatorių. Poetas – gal ir ne pirmo ryškumo žvaigždė, tačiau kūręs eiles ir 1907 m. išleidęs eilėraščių rinkinį „Amžinoje žydrynėje“ (*В вечной лазури*), artimas A. Belo (А. Белый) bičiulis, formavęsis simbolizmo atmosferoje. Florenskis – matematikas, garsiojo profesoriaus N. Bugajevo (Н. Бугаев) mokinys, sukūręs itin įdomių matematinių koncepcijų. Dar ir meno istorijos tyrinėtojas, gausybės nedidelių monografijų, straipsnių, senosios Rusijos, viduramžių kūrybos, ikonų, smulkiosios plastikos tyrinėjimų autorius. Kūrybinio Florenskio palikimo recepcija Rusijoje ir „Vakaruose“ – plačiai ir detalai tyrinėta,

³ Кантор В., *Соседи: Арабески* (Kaimynai: Arabeskos), Москва: Время, 2008, p. 393–394.

suskirstyta etapais, laikotarpiais, įtakomis, aplinkybėmis ir t. t. Apstu įvairiakalbių tyrinėjimų, skirtų kūrybinio Florenskio palikimo problematikai spręsti, tačiau politinės Florenskio įžvalgos ar jų receptija liko nuošalėje. Tai galėtų būti sietina su vyravusiu Florenskio kaip mąstytojo, kuris nesidomėjimu politiniais ir visuomeninio gyvenimo klausimais buvo vienodai lojalus bet kuriai valdžiai, įvaizdžiu. Dažniausiai cituojama Florenskio 1927 m. rašyta autobiografija, kurioje mąstytojas užsimena, kad politikos klausimais neturįs ką pasakyti. Florenskis teigė visada šalinęsis politikos ir manęs, kad visuomenei kenksminga, kai mokslo žmonės, pašaukti būti beaistriais ekspertais, įsivelia į politines kovas. Niekada gyvenime nepriklausęs jokiai politinei partijai⁴. Tai patvirtina ir Florenskio amžininkai, kad ir S. Bulgakovas (С. Булгаков), užsiminęs, jog Florenskio abejingumas politikai pasireiškė lojaliu „paklusnumu bet kuriai valdžiai“⁵. Arba, kaip savo atsiminimuose rašo kitas amžininkas, „kiek man žinoma, Florenskis niekada nepriklausė jokiai partijai, ir, ko gero, politika nesidomėjo, nemėgo jos“⁶. Florenskio svetimumą politinio pasaulio idėjoms ir tam tikrą „netoliaregišką asocialumą“ pabrėžė ir šiuolaikiniai tyrinėtojai, kaip antai K. Isupovas (К. Исупов). Ir šiuo atveju itin reikšmingais ir svarbiais laikytume 1933 m. Florenskio užrašus, sąlygiškai pavadintus „Numatoma ateities valstybės santvarka“.

Prieš Florenskį buvo inicijuoti keli procesai, vienas iš jų – kaltinimas „Rusijos atgimimo partijos“ (*Партия возрождения России*) –

⁴ Флоренский П., «Автобиография» („Autobiografija“), *Наше наследие* (Mūsų palikimas), N. 1, 1988, p. 75–78.

⁵ Булгаков С., «Священник о. Павел Флоренский» („Dvasininkas t. Pavelas Florenskis“), Исупов К. (sud.), П. А. Флоренский: *pro et contra: Личность и творчество Павла Флоренского в оценке русских мыслителей и исследователей* (P. A. Florenskis: *pro et contra: Pavelo Florenskio asmenybė ir kūryba rusų mąstytojų ir tyrinėtojų vertinimuose*), СПб: Русский путь, 2001, p. 396.

⁶ Волков С., «П. А. Флоренский» („P. A. Florenskis“), Исупов К. (sud.), П. А. Флоренский: *pro et contra: Личность и творчество Павла Флоренского в оценке русских мыслителей и исследователей* (P. A. Florenskis: *pro et contra: Pavelo Florenskio asmenybė ir kūryba rusų mąstytojų ir tyrinėtojų vertinimuose*), СПб: Русский путь, 2001, p. 153.

realiai neegzistavusios partijos – įkūrimu ir vadovavimu jai, o minėti užrašai yra jau po arešto, kalėjime rašyti Florenskio „parodymai“. Užrašus penkiasdešimt aštuonerius metus saugojo Rusijos saugumo tarnyba. Galimybė susipažinti su šiuo dokumentu atsirado tik 1991 m., kai specialiosios tarnybos sutiko perduoti Florenskio vaikaičiui A. Trubačiovui (А. Трубачев) rankraštį ir kūrinys pasirodė žurnale „Literatūros mokslas“ (*Литературная учеба*, 1991, Nr. 3). „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ rankraštis – 26 puslapių (prirašytų iš abiejų lapo pusių) sąsiuvinis, primargintas skirtingų spalvų (raudonos, žalios, mėlynos rašmenimis). Iš KGB archyvų perduotas rankraštis buvo gerokai apgadintas, vidinė lapų pusė sulieta vandeniu, dalis teksto tiek išplauta, kad atskiri žodžiai ar netgi ištisi sakiniai nebuvo perskaitomi. Anot publikatorių, jie dėjo pastangas visiškai iššifruoti rankraštį, vis dėlto, kaip jie patys apgailestauja, perskaityti pavyko ne viską.

Skirtingos spalvos, kai kurie rašysenos ir braižo skirtumai rodo, kad rankraštis buvo kuriamas kelias dienas. Užbaigtas, kaip nurodyta paties autoriaus, 1933 m. kovo 16 d., paskui rankraštis pateko į tyrėjų rankas, buvo skaitomas, ir pastarieji pabraukė (skirtingų spalvų pieštukais) jiems neperskaitomus žodžius ir sakinius. Florenskis juos paaiškino parašydamas kur kas aiškesne rašysena eilučių viršuje. Tekstas buvo publikuotas pagal šią paskutinę „redakciją“. Šio dokumento sukūrimo aplinkybės lyg ir galėtų žadinti abejones dėl jame pateikiamų Florenskio įžvalgų bei teiginių autentiškumo. Vis dėlto, autoritetingų Florenskio kūrybos tyrinėtojų manymu, užrašuose pateiktos idėjos lygintinos su sisteminėmis, bendromis filosofinėmis ir teologinėmis Florenskio nuostatomis, ir galima teigti, kad dokumente pateikiama politinė paties autoriaus koncepcija.

Be jau minėtos 1991 m. „Literatūros mokslo“ versijos, tekstas buvo publikuotas rinktinių Florenskio raštų antrajame tome. Florenskio užrašų publikacija nesusilaukė populiarumo nei akademiniuose sluoksniuose, nei visuomenėje. N. Boneckaja (Н. Бонечкая) užsimeina, kad „Numatomos ateities valstybės santvarka“, nors ir nebu-

vo užmiršta 2000 m. Potsdame vykusiame Florenskio simpoziume (buvo minima Bernice'ės Glatzer Rosenthal, Evert van der Zweerdes pranešimuose), detalios analizės nesusilaukė. Susirinkime, kaip rašo Boneckaja, buvo spontaniškai susiformavusios dvi grupės, viena iš jų – teigiantieji, kad „Numatoma ateities valstybės santvarka“ rašyta priešais tyrėjo pistoleto vamzdį ir Florenskis rašęs tik tai, „ką reikėjo“. Kiti buvo linkę manyti, kad šiuo savo rašiniu mąstytojas vaizduoja pageidaujamą Rusijos ateities vaizdą: nuo viso pasaulio atsitvėrusią, savipakankamą, diktatoriaus valdomą valstybę. Pasak Boneckajos, tai „vos ne vienintelis socialinės Florenskio filosofijos pavyzdys, labai jau niūrus projektas – politinė utopija, prieš kurią net ir Stalino diktatūra – švelni ir atsakinga“⁷. Tad, kaip 2001 m. įžvalgiai skelbė ir išpranašavo Boneckaja, svarus žodis apie Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarką“ – ateityje⁸.

Trumpai apžvelgsime pagrindinius teiginius. Kiek galima spręsti iš turinio⁹, kai kuriems klausimams šiame rankraštyje tenka ne daugiau kaip pusė puslapio, kartais trečdalis ar dar mažiau. Daugiausia puslapių, apie keturis, apima 18-asis skirsnis, pavadintas „Kaip pasiekti aptariamą santvarką“. Dėl kitų šio Florenskio rankraščio nuostatų, kurios straipsnio autoriaus lieka neaptartos, – konservatyvios minties atstovai dėmesį telkia į kelis jiems svarbius dalykus: izoliuota valstybė, demokratijos kritika, partijų draudimas, vienvaldis vadovas, o kitos „Numatomos ateities valstybės santvarkoje“ išsakytos idėjos – auklėjimas, buitis, prekyba, pramonė ir pan. – lieka nekomentuotos. Florenskio 1933 m. užrašuose skelbtos demokratijos

⁷ Бонецкая Н., «Форум флоренсковедов» („Florenskio tyrinėtojų forumas“), *Вопросы философии* (Filosofijos klausimai), N. 7, 2001, p. 177–184.

⁸ Ten pat, p. 184

⁹ Numatomą ateities valstybės santvarką sudaro: 1. Pagrindiniai teiginiai. 2. Istorinės prielaidos. 3. Valstybinė santvarka. 4. Valdymo aparatas. 5. Auklėjimas ir švietimas. 6. Religinės organizacijos. 7. Žemės ūkis. 8. Iškasenų pramonė. 9. Perdirbamoji pramonė. 10. Finansų sistema. 11. Prekyba. 12. Kadrai. 13. Moksliniai tyrinėjimai. 14. Liaudies sveikata. 15. Buitis. 16. Vidaus politika (politinis valdymas). 17. Užsienio politika. 18. Kaip pasiekti aptariamą santvarką.

kritikos, partijų draudimo ir vienvaldžio Rusijos valdovo tendencijos, Rusijos poreikis izoliuotis „šiandien“ – kur kas opesnės ir aktualesnės nei, tarkim, 1991 m., kai buvo publikuotas rankraštis. Politinė represuoto šventiko filosofija 1991 m., nepaisant teksto rašymo aplinkybių, netiko rusų ortodoksų bažnyčios atstovams, puoselėjusiems nostalgiją carinei imperijai. Florenskis „Numatomoje ateities valstybės santvarkoje“ ypač gausiai kritikavo rusų ortodoksų Bažnyčią ir carinę Rusijos santvarką. Visų pirma, Florenskis pareiškė, kad politinis režimas tam, „kad ne pakibtų ore“, turi remtis adekvačiu istorijos suvokimu. Istorinė realybė, jo manymu, štai kokia: „Maskvos–Peterburgo Rusijos“ laikotarpis pasibaigė. Pasaulis pasikeitė. Galbūt kokiais nors dirbtiniais būdais ir buvo galima mėginti tam tikram laikui galvanizuoti monarchijos lavoną: vis dėlto jis būtų ne savarankiškai judėjęs ir greičiausiai būtų galutinai suiręs, primena Florenskis. Taigi, savo politinio Rusijos idealo Florenskis kaip ir nesiejo su ikirevoliucinės santvarkos restauravimu. Stačiatikių Bažnyčia taip pat ne visai tenkino Florenskį, kuri, kaip teigiama „Numatomoje ateities valstybės santvarkoje“, savo šiuolaikiniu „pavidalu“ negali egzistuoti, ir tik laiko klausimas, kada galutinai „suirs“. Be to, šiame tekste Florenskis konstatavo „Bažnyčios pakrikimą“ ir „šiandieninės religijos gyvybingumo stoką“.

Kartu – svetima ir tuometiniams „liberaliųjų“ vertybių išpažinėjams. Galėtume laikytis prielaidos, kad 1991 m. Rusijos politinių aplinkybių, įvykių ir nuojautų fone „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ skaitytojams galėjo kliūti demokratijos kritika. Kaip užrašuose skelbia Florenskis, vyriausybės, sprendamos svarbiausius klausimus, faktiškai niekada nesiremia daugumos (liaudies, tautos, piliečių) sprendimais ar nuomone, bet visada pateikia savas pataisas; tai reiškia, kad vyriausybės „iš esmės nepripažįsta demokratinio atstovavimo, o naudojasi juo kaip priemone, padedančia paslėpti ar pridengti savo veiksmus“¹⁰.

¹⁰ Флоренский П., *Предполагаемое государственное устройство в будущем: Сборник архивных материалов и статей* (Numatoma ateities valstybės santvarka: archyvinės medžiagos ir straipsnių rinkinys), Москва: Городец, 2009, p. 9.

Be to, Florenskis traktate siūlė uždrausti partijas ir politines organizacijas. Mat „opozicinės partijos stabdo valstybės veiklą, partijos, skelbiančios ypač išreikštą ištikimybę, ne tik nereikalingos, bet ir skaldo valstybės struktūrą“¹¹. Taip pat 1991 m. Rusijoje ne itin akivaizdžiai reiškėsi vienvaldžio valstybės valdovo postulavimas. Kaip rašė Florenskis, idealus valdytojas ateities valstybės santvarkoje nesirems daugumos nuomone, „nesidangstys“ partijos priedanga ir „nekalbės tautos balsu“. „Jokie parlamentai, steigiamieji susirinkimai, pasitarimai ir panaši daugiabalsė negebėjo žmonijos ištraukti iš akligatvio... Jis neturi būti nei genialiai protingas, nei iškilti savuoju dorumu, jam būtina geniali valia – valia, kuri stichiškai, galbūt, netgi iki galo nesuprasdama visko, siekia istorijoje dar neapsireiškusio tikslo.“¹²

Vienas iš Florenskio vaikaičių – Trubačiovas, rašo, kad iš pradžių Florenskis ėmėsi neigti pateiktus kaltinimus, bet supratus, kad tyrėjai apgavystėmis ir provokacijomis jau surinko reikalingus „įrodymus“, ėmėsi liudyti prieš save patį. Jis save paskyrė nacionalistinio-fašistinio (*национал-фашистского*) centro ir Rusijos atgimimo partijos vadovu. Tikriausiai, kaip spėja Trubačiovas, bylos tyrėjai Florenskiui, kaip dvasiniam judėjimo lyderiui ir ideologui, pasiūlė savas pažiūras pristatyti kur kas detaliau. Atitinkamai, pagal tyrėjų scenarijų, Florenskis savo užrašuose turėjęs pateikti savo kaltumo įrodymus. Vis dėlto, kaip rašo Trubačiovas, Florenskis raštu galėjo laisviau nei tiesiogiai atsakinėdamas tyrėjams išsakyti tikrąsias savo įžvalgas, tikėdamasis, kad jos bus naudingos ateinančioms kartoms. Pasak Trubačiovo, mąstytojo pastangos pasiteisino, jis puikiai susitvarkė su užduotimi, mirties akivaizdoje parašė filosofinį politinį traktatą, kuris tiek turiniu, tiek stilistiniu talpumu niekuo nenusileidžia klasikiniams Tihomirovo, Iljino, Solženycino darbams. Šios 1996 m. Trubačiovo pastabos apie Florenskio įžvalgų būtinumą ateinančioms kartoms ir

¹¹ Ten pat, p. 35.

¹² Ten pat, p. 11.

jų įrašymas į tam tikrą mąstytojų kontekstą itin dažnai kartojamos konservatizmo atstovų „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ komentaruose.

Dar po 10 metų, 2006 m., Trubačiovas Maskvoje surengė mokslinį seminarą gana skambiu, veik apokaliptiniu pavadinimu – „Rusijos ateitis. Šventiko Pavelo Florenskio ir filosofo Ivano Iljino pažiūros“ („Грядущее России. Взгляды священника Павла Флоренского и философа Ивана Ильина“). 2009 m. Florenskio „Numatoma ateities valstybės santvarka“ išleista kaip atskiras rinkinys (*Священник Павел Флоренский. Предполагаемое государственное устройство в будущем. Сборник архивных материалов и статей*). Rinkinį sudarė ir įvadą jam parašė Trubačiovas. Šiam rinkiniui Trubačiovas iš naujo pertikrino „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ rankraščio iššifravimą ir ištaisė ankstesnes klaidas bei neaiškumus. Archyvinė medžiaga papildyta Maskvos dvasinės akademijos profesoriaus protojerėjaus V. Cipino (В. Цыпин), filosofijos mokslų kandidato I. Treušnikovo (И. Треушников) ir istorijos mokslų kandidato A. Ziablikovo (А. Зябликов) straipsniais. Taip „Numatoma ateities valstybės santvarka“ 2009 m. virsta „kontliberaliuoju Florenskio veikalu“. Beje, leidinio pratarinėje Trubačiovas pažymi, kad pagaliau galbūt dabar šis darbas bus suprastas kaip organiškai rusiškosios filosofinės minties dalis ir atneš naudą tiems, kurie ieško naudos Rusijai. Nors daugialypėje Trubačiovo veikloje, apimančioje tiek Florenskio raštų leidybą ir kartu komentavimą bei direktoriavimą memorialiniame Florenskio kambaryje-muziejuje ir jaučiamos patriotinės nuostatos, vis dėlto jis nesiima aiškiai apibrėžti paties Florenskio politinių pažiūrų. Trubačiovas aptakiai skelbia Florenskio veikalo vertę ir būtinumą tiems, kurie ieško naudos Rusijai.

Egzistuoja „oficiali“ Florenskio giminaičių versija, pasak kurios, Florenskis yra į stačiatikybę atsivertęs mokslininkas, dvasininkas ir kartu patriotas – tokia nesudėtinga schema, į kurią bandoma sutalpinti Florenskio gyvenimo kelio peripetijas ir mokslinių interesų įvairo-

vę. Tačiau ši schema – kritikuotina. Florenskio religiškumas ne visai „stačiatikiškas“ ir, be to, nereikėtų užmiršti, kad 1930 m. Florenskis pasitraukė ne tik iš dvasininkijos, bet ir nuo Bažnyčios, įvertinęs jos savybes kaip „pūvantį klerikalizmą“. Mokslines Florenskio koncepcijas taip pat sunku sieti su tradiciškai apibrėžiamais mokslais, ar būtų kalbama apie teologiją, ar apie filosofiją, ar apie menotyrą, lingvistiką ir t. t. Kaip suderinti viename asmenyje rafinuotą mistiką, Šventosios Mergelės, dangiškosios Sofijos ir sunkiosios SSRS karinės pramonės veikėją, kuriuo 1920 m. tapo Dvasinės akademijos profesorius? Kaip paaiškinti Florenskio šuolį nuo religinio monarchozmo, tikėjimo Rusijos caru, kaip Dievo pateptuoju, ir kartu – lojalumą carus išžudžiusiai valdžiai – ir aiškiai suvokiant „šėtonišką“ bolševikų valdžios prigimtį? Amžininkai prisimena, kaip Sergijaus Troicko lauroje (*Троице-Сергиевой лавре*) Florenskis vaikštinėjo susikabinę rankomis su L. Trockiu. Kaip priimti Florenskio bendradarbiavimą su komisarais šventvagiais, išniekinusiais Sergijaus Radonežskio (Сергия Радонежского) kapavietę, Sergijaus, kurį Florenskis vadino Rusijos „angelu sargu“?

Jeigu prisimintume Florenskio, kaip apolitiško mąstytojo, laikyseną, tai, be viso kito, tektų nekreipti dėmesio į Florenskio ir V. Rozanovo (В. Розанов) susirašinėjimus, kuriuose, be kita ko, plačiai rašoma apie „mistinę žydų klausimo gelmę“. 1990 m. Rusijoje ėmė rodytis straipsnių, kuriuose svarstoma apie pseudonimais pasirašytus antisemitinius Florenskio pareiškimus. Florenskio „išpuoliai“ buvo siejami su Rozanovo knygoje pateiktais svarstymais apie žydų kraują ir ritualines žmogžudystes, taip pat su rinkinio „Izraelis praeityje, dabartyje ir ateityje“ (*Израиль в прошлом, настоящем и будущем*) įvadu. Minėtų tekstų autorystė nebuvo aiški. Pasirodo, juos parašė Florenskis, o įrodymai – medžiaga iš Florenskio archyvo. Mėginta aiškinti, esą Florenskis gėdijosi savo santykio su žydais ir, galbūt, todėl bandė slėptis pseudonimais. Juk Florenskis siūlo kastruoti visus žydus ir taip atimti iš jų „Viešpaties pažadėtąją dalį“ arba

laiške Rozanovui dažų kvapo nuodingumą gretina su žydišku vardu „Jankelis“, bjauriu jam nuo pat vaikystės.

Be to, kaip minėjome, Florenskis nuo 1920 m. iki 1937 m. aktyviai reiškėsi kaip tarybinis mokslininkas, įsitraukęs į pačius svarbiausius SSRS industrializacijos procesus. Ir aiškiai išreiškė savo lojalumą sovietinei valdžiai¹³. Bylos tyrėjui 1928 m. Florenskis pareiškė, kad palaiko gerus santykius su sovietų valdžia ir užsiima tiriamaisiais darbais, susijusiais su slapta karine žinyba. „Šiuos darbus aš prisiėmiau savanoriškai, – teigė Florenskis, – pasirinkdamas kaip tik šią darbo sritį. Sovietų valdžią aš priimu kaip vienintelę realią galią, kuri gali pagerinti masių padėties situaciją šalyje.“¹⁴ Tas pats Florenskis anksčiau teigė, kad esmių esmė – carai, – pradedant nuo Sauliaus, gaudami dieviškąją sankciją, tampa Dievo pateptaisiais, t. y. vietininkais, kuriems Viešpats pagal tautos pasirinkimą paskiria atsakomybę už tautą. Šis valdymo principas ar valdžios įgyvendinimas, kurio šaltinis yra Dievas, tarpininkas – caras, o objektas – liaudis, paprastai vadinamas „vienvaldyte“ arba „monarchija“. Kaip pabrėžė Florenskis, carų karūnavimas yra ne kas kita, kaip valdžios pašventinimas ir žmogiškosios valdžios funkcijos, kaip realių gebėjimų bei žmogaus veiklos, pašventinimas ir šis pašventinimas taikomas visai ne konkrečiam asmeniui, bet teokratinei vietai.

Florenskis sietinas ir su 1905 m. vasarį Maskvoje įsikūrusia „Krikščioniškos kovos brolija“ (*Христианское братство борьбы*) (toliau – KKB), kuri skelbė „krikščioniškojo“ socializmo principus ir kartu monarchistinės santvarkos Rusijoje nuvertimą. Pasak V. Svenčickio (В. Свенцицкий), brolija išsikėlė tris pagrindinius tikslus ir

¹³ Андрюшков А., «Политические тексты П. А. Флоренского: авторские смыслы и интерпретации власти (на примере записки «Предполагаемое устройство государства в будущем»)» („Politiniai P. A. Florenskio tekstai: autorinės prasmės ir valdžios interpretacijos“), *Государственное управление* (Valstybinis valdymas), N. 38, 2013, p. 155.

¹⁴ Флоренский П., «Автобиография» („Autobiografija“), *Наше наследие* (Mūsų palikimas), N. 1, 1988, p. 75–78.

juos įvardijo šitaip: 1. Kovoti su pačiu bedieviškiausiu pasaulietinės valdžios pasireiškimu, su vienvaldyste, šventvagiškai prisidengiančia Bažnyčios autoritetu, kuri drasko liaudies kūną ir sukausto visas gerąsias visuomenės jėgas. 2. Kovoti su pasyvia Bažnyčios nuostata valstybinės valdžios atžvilgiu, ir galiausiai Bažnyčia ima tarnauti patiems žemiausiems interesams ir akivaizdžiai carą vertina labiau už Dievą. 3. Įtvirtinti socialiniuose ekonominiuose santykiuose krikščioniškos meilės principus, kurie palengvins perėjimą nuo individualios teisinės nuosavybės prie visuomeninės darbinės¹⁵.

Šis Florenskio bendradarbiavimo su nauja politine partija, skelbusia kovą su „pačia bedieviškiausia pasaulietine valdžia, su vienvaldyste“, klausimas aktualumo nepraranda ir „šiandien“. Florenskio amžininkai mėgino teisinti apokaliptiniu epochos koloritu ar jaunatvišku Florenskio užsidegimu „religine svajotojiška revoliucija“. Konservatyviajai kryptčiai atstovaujantis A. Ziablikovas (А. Зябликов), straipsnio „Florenskis: politinio „nedalyvavimo“ modelis“ nuorodose lyg tarp kitko užsimena, kad štai E. Ivanova (Е. Иванова) detaliai išanalizavo Florenskio dalyvavimo KKB veikloje klausimą. Ir, kaip minėtą tyrinėtoją cituoja Ziablikovas, turimi liudijimai ir dokumentai įrodo, kad nėra jokio pagrindo kalbėti apie „veiklą“ Florenskio dalyvavimą KKB. Juo labiau kad 1905–1906 m. esą buvę rimtų idėjinių nesutarimų tarp Florenskio ir KKB įkūrėjų Svenickio ir V. Erno (В. Эрн). Įrodymas – 1906 m. kovo 26 d. Erno laiškas E. Velikovai (Е. Векиловой), kuriame rašoma, kad „Pavelas F. buvo labai priešiškas nusiteikęs prieš bet kokią visuomeninę veiklą ir visada kalbėjo, kad paveikti reikia tik atskiras asmenybes, ir kaip tik šiuo atveju jo pozicija skyrėsi nuo mūsų“¹⁶. Ziablikovas apibendrina

¹⁵ Свенцицкий В., «Христианское братство борьбы и его программа» („Krikščioniškos kovos brolija ir jos programa“), *Собрание сочинений* (Raštų rinkinys), T. 2, Москва: ПСТГУ, 2010, p. 40–64.

¹⁶ Зябликов А., *Политическое мировосприятие художника: (В. В. Розанов, А. П. Чехов, П. А. Флоренский)* (Politinė menininko pasaulėjauta: (V. Rozanovas, A. Čechovas, P. Florenskis), Кострома: КГТУ, 2005, p. 77–97.

ir teigia, kad Florenskis brolijoje veikliai nedalyvavo. S. Levickio (С. Левицкий) vertinimu, Florenskis 1905–1906 m. ne tik dalyvavo KKB veikloje, bet ir buvo vienas iš svarbiausių idėjinių vadų ir brolijos iniciatorių¹⁷. Dalyvavo Florenskis KKB veikloje ar vis dėlto nedalyvavo, o gal „neveikliai“ dalyvavo? Šiuo atveju mums ne tiek svarbu spręsti Florenskio dalyvavimo ar nedalyvavimo klausimą, kiek rūpi pateikti Ziablikovo bandymą „teisingai suprasti Florenskį“.

Dar vienu tokio „teisingo supratimo“ interpretacijos pavyzdžiu laikytume 1906 m. kovą dvasinės akademijos cerkvėje (*Троице-Сергиевой Лавре*) Florenskio perskaitytą ir paskelbtą „Kraujo šauksmą“ (*Вопль крови*). Florenskis ėmėsi ginti myriop nuteistą leitenantą Šmitą. Vėlgi, Ziablikovas paaiškina, kad, visų pirma, antivalstybinis Florenskio pareiškimas Ernui buvo netikėtas. Kitaip tariant, iš Florenskio nieko panašaus nesitikėta. Antra, pagal viską sprendžiant, Florenskio pasisakymas kaip atsakas į leitenanto Šmito mirties bausmės įvykdymą niekaip nesusijęs su KKB veikla, o tik žmogiškas išgyvenimas dėl šalyje vykstančio kraujo praliejimo. Trečia, yra žinoma, kad 1905 m. Florenskis mąstęs apie mistines Bažnyčios savybes, norėjęs sukurti apokaliptiniais posakiais grindžiamą ir su „Avinėlio krauju išbalintais“ drabužiais sietiną ritualą. Vadinausi, pasak Ziablikovo, „Kraujo šauksmas“ Florenskiui tapo savotiška anksčiau nerealizuotų idėjų instaliacija¹⁸. Skaitytojo vertinimui siūlome kelis sakinius iš Florenskio „Kraujo šauksmo“, arba iš „anksčiau nerealizuotos idėjos“ instaliacijos. „Kai iš visų Rusijos kraštų buvo kalbama apie bausmės atšaukimą, – teigė Florenskis, – kai mokslinieji ir bemoksliai, vyrai ir moterys, mergaitės ir paaugliai, virėjos

¹⁷ Левицкий С., «Отец Павел Флоренский» („Tėvas Pavelas Florenskis“), Исупов К. (sud.), П. А. Флоренский: pro et contra: Личность и творчество Павла Флоренского в оценке русских мыслителей и исследователей (P. A. Florenskis: pro et contra: Pavelo Florenskio asmenybė ir kūryba rusų mąstytojų ir tyrinėtojų vertinimuose), СПб: Русский путь, 2001, p. 443.

¹⁸ Зябликов А., Политическое мировосприятие художника: (В. В. Розанов, А. П. Чехов, П. А. Флоренский) (Politinė menininko pasaulėjauta: (V. Rozanovas, A. Čechovas, P. Florenskis), Кострома: КГТУ, 2005, p. 77–97.

ir ponios, muzikai ir rašytojai, visi visuomenės sluoksniai, taip pat ir kariškai pasisakė prieš, Bažnyčią ir *vėl* nesustabdė kraujo praliejimo – ir tai per Kryžiaus garbinimo savaitę (Крестопоклонной Неделе!¹⁹) – pratylėjo. Bažnyčia – pati brangiausioji, ką mes turime žemėje – tiltas link dangaus; jis pasirodė nepereinamas. Brolio kraujo balsas šaukiasi Viešpaties.²⁰ Beje, Florenskis kalėjo ne tik sovietinės Rusijos, bet už „Kraujo šauksmą“ ir carinės Rusijos kalėjimuose.

Politinių Florenskio įžvalgų tyrinėjimus apsunkina jau vien tai, kad mąstytojas nekūrė politinės filosofijos ir, kiek pats deklaravo, jam – svetimas bet koks sistemų kūrimas. Tad tenka atsižvelgti į visą mąstytojo veiklą (visų pirma teologinio ir liturginio turinio) kompleksą. Florenskis svarstymus apie valdžios esmę ir Rusijos valstybingumo pagrindus grindė ne bendrais kratologijos ar politologijos principais, bet interpretavo rusų stačiatikių metafiziką, savitai apmąstė dvasinį rusų civilizacijos kelią. Be to, politinės Florenskio įžvalgos evoliucionavo ir, ko gero, galima matyti sampratų dinamiką nuo krikščioniškojo socializmo iki monarchizmo ar valstybės, kurioje derėtų religiją atskirti nuo politikos. Manytume, kad toks Florenskio ir „valdžios“ santykių spektro neapibrėžtumas ir suteikia gana plačias galimybes įvairioms interpretacijoms.

3. Pavelas Florenskis – „konservatorius“ ir „sektinas pavyzdys“ arba kodėl neverta keisti politinės santvarkos Rusijoje

Gal kiek ir užsitęsė įvade žadėtas glaustas ideologinio lauko, kuriame reiškiamos Florenskio idėjos, pristatymas bei užuominos apie problemas, kylančias iš politinių Florenskio „Numatomos ateities

¹⁹ Pagal rusų stačiatikių tradiciją, ketvirtąją Didžiojo pasninko savaitę vykstančio Nusilenkimo Kryžiui liturgija.

²⁰ Флоренский П., «Вопль крови: Слово в неделю Крестопоклонную» („Kraujo šauksmas: Žodis Nusilenkimo Kryžiui savaitėje), *Новый журнал* (Naujasis žurnalas), N. 243, 2006, p. 133–139.

valstybės santvarkos“ įžvalgų autentiškumo, nuoseklumo, ir paties mąstytojo evoliucijos klausimų pristatymas. Svarbu iš akių neišleisti straipsnio tikslo – ieškoti, kaip minėtą Florenskio veikalą interpretuoja įvairios konservatyvios intelektualinės grupės („Zavtra“, „Izborsko“ klubo, Prochanovo, Dugino ir jo aplinkos bei kitos). Taip pat pateikėme kelias impresijas apie šiuolaikinę konservatyviąją mintį Rusijoje, užsiminėme ir apie „ketvirtąją“ konservatizmo bangą (tarp jų yra tiek Duginas, tiek Prochanovas). Nerandame jokių tiesioginių „trečiosios“ konservatizmo bangos atstovų Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ komentarų ar vertinimų. Tiesa, Prochanovas vienur kitur užsimena apie Florenskį kaip vieną iš mistikų plejados tarp kitų „Sidabro amžiaus“ mąstytojų. Pasirodė ištisa rusų religinių mistikų, kaip antai Florenskis, tėvas Sergijus Bulgakovas, Frankas, Berdiajevas, plejada²¹.

Šiuo atveju įdomesnis yra Dugino bandymas Florenskį įkomponuoti į Rusijos, kaip atstovaujančios platoniškosios filosofijos tradicijai, savitumo kontekstą. Būtent Platono filosofija, tiksliau, platonizmo interpretacijos Rusijoje (tarp jų ir Florenskio platonizmas) perspektyva, gali leisti, palyginti su kitomis koncepcijomis, tiksliau aptarti „Rusų idėjos“ genealogiją ir suvokti daugelio idėjų, tarp jų ir paties Dugino, prigimtį. Duginui pavyko pažadinti ir jautriai užčiuopti daugelį platoniskų elementų socialiniame politiniame Rusijos organizme. Be to, Duginas išpūdinga intelektualine sinteze stengiasi nuslopinti posovietinio žmogaus sąmonėje kylančius kognityvius disonansus: jis dešinysis ir kairysis, konservatorius ir postmodernistas, stačiatikis ir sentikis, komunistas ir avangardistas, šauniųjų „Sidabro amžiaus“ idėjų tęsėjas, vienoje perspektyvoje sieja ezoteriką, aukštąją kultūrą, slavofilų idėjas, konservatyviąją revoliuciją ir mistiniais tonais aprašo populiariosios kultūros bei folkloro epifenomenus. Vi-

---

²¹ Проханов А., *Александр Проханов: полководцы содомской победы*, 2011 09 11, <http://brkkprf.ucoz.ru/news/polkovodcy_sodomskoj_pobedy/2011-09-11-2053>, 2017 04 06.

sus šiuos skirtingus įvairialyčius įmantrius ingredientus įrašo į vien-
tą kontekstą ir kiekvienam iš jų randa garbingą ir priderančią vietą.

Ir šiuo atveju kaip tam tikrą Dugino pirmtaką dėl įmantrių sinte-
zių, ne itin sugretinamų dalykų gretinimo ir pan. galėtume nurodyti
Florenskį. Kritikai rašė apie Florenskį, bent jau apie „Vandenskyros“
(*Водоразделы*) laikotarpį, kaip apie atstovą „naujojo tipo“ mąsty-
mo, kuriame proto žaidimas užima filosofijos vietą ir netgi, ko gero,
engia ar nustumia tikėjimą, pasiruošęs perimti sau medžiagą iš bet
kurių prieš akis pasirodžiusių šaltinių, iš pačių įvairiausių epochų ir
pasaulėžiūrų. Toks Florenskiui būdingas idėjų koliažas vis dėlto gali
sudrebinti sąmonę panašiai kaip vaizduojamojo meno koliažas ir taip
pat pasižymi ne ką mažesne trauka. Sąmonę paralyžiuoja intelekti-
nių lygmenų ir stilių kaleidoskopas, kuriame ezoterinę kalbą keičia
beletristiniai pasažai, apeliuojantys į jausmingumą, arba kai vienos
mokslo disciplinos argumentacija grindžiama kitos mokslo discipli-
nos argumentais, teiginiais ar išvadomis, o loginis argumentas per-
eina į psichologinį, o tas savo ruožtu tampa įrodymu metafizinuose
svarstymuose.

Prie viso to Florenskis apeliuoja į „viršrealybiškumą“ (*сюрреаль-
ность*) ir atstovauja mistinėms ir nuameniškosioms „institucijoms“
ir kartu užsibarikaduoja nuo „plokščių racionalistų“ kritikos. Tik išsi-
aiškinę šį naująjį autoriaus ir žodžio santykio tipą, o iš čia ir autoriaus
ir auditorijos, galime, ko gero, surasti tašką, iš kurio aiškės, kaip po
vienos pasaulėžiūros stogu susirinko ištisas konglomeratas tokių ne-
suderinamų ir kartu ekstravagantiškų idėjų. Pabandykime derinti jau
vien tik viduramžių sistematizmą, „kontrapunktiškąją“ „konkrečiąją
metafiziką“, atsispyrimą nuo Vakarų Europos filosofijos, giminystę
su „anglosaksoniškuoju pragmatizmu“, o ir dar pasaulėžiūrą, savuo-
ju būdu artimą rusų XIV–XV viduramžiams“ ir kartu suformuluo-
tą „daugiausia matematikos pagrindų“, arba santykį su kultūra kaip
pasaulį sureguliuojantįjį, gelbėjantį faktorių (ektropiją), ištaisantį ar
gelbstintį nuo gamtos jėgų poveikio (entropijos), arba antitezę „me-

chanizmas – organizmas“ ir futuristinį pomėgį technikos įrankiams kaip maginio poveikio pasauliui priemonei, arba krikščionybės išpažinimą ir kruvinus Senojo Testamento kulto aukojimus ir t. t.

Polemikos dėl Florenskio ir „Numatomos ateities valstybės sandvarkos“ vaidmens konservatizmo būreliuose gausa nepasizymi. Dėmesio verta jau minėto Averjanovo (nuolatinio „Izoborsko klubo“ nario ir pirmininko pavaduotojo) netiesioginė diskusija su S. Zemlianojumi (С. Земляной). Nes pastarasis, kaip teigia Averjanovas, rusų neokonservatorių (Savickio, Trubeckojaus, Florenskio) darbuose atrado idėjų, kuriomis esą nesąmoningai vadovaujasi šiandieninis prezidentas. Zemlianojus, pasak Averjanovo, svarsto net ir apie tai, kad, atrodo, Trubeckojus neprapultų ryškioje Saugumo Tarybos sudėtyje tarp tų, kurie puoselėja šiuolaikinę karinę Rusijos doktriną. Anot Averjanovo, XX a. Rusijos filosofijos specialistai gali tik padėkoti už tai, kad Zemlianojus internete populiarina šį naują klasiką (Trubeckojų). Averjanovą glumina tik kai kurie Zemlianojaus apibendrinimai, mat pastarasis Trubeckojų, Florenskį ir Losevą įvardijo kaip tris pagrindinius Stalino diskurso opozicionierius, „dešiniuosius“ konservatorius. Esą, šie trys autoriai praktiškai paveikė ir paskatino veikti visą intelektualinį rusų konservatizmo potencialą, atvėrė „dešinei“ galimybę kritikuoti Stalino režimą ir jo valstybinę ideologiją. Losevas ir Florenskis Sovietų Sąjungos viduje išplėtojo autochtoniškus opozicinius projektus, o Trubeckojus – ne sovietinis, emigrantas, nors ir orientuojasi į Sovietų Sąjungą.

Pasak Averjanovo, visa tai, švelniai tariant, keista. Kaip teigia Averjanovas, tai turime vieną nedidelį Florenskio tekstą, rašytą 1933 m. kovą, kuriame siūloma puikiausia kareivinių platonizmo versija, kuri turi būti pritaikoma būsimajai ar ateities Rusijai. Florenskis šiame tekste viliasi, kad Rusijai vadovaus pranašiško tipo „herojaus“ figūra. Zemlianojus visai be reikalo rašo, kaip pabrėžia Averjanovas, kad šalia Florenskio mokymo apie valstybės vadovą galima pateikti tik Makiavelio vaizduojamą kunigaikščio figūrą. Pasak Averjanovo, Florenskio specializacija visai nebuvo politinė filosofija ir (Rozano-

vo liudijimais) jis visai nesiruošė savo politinių įsitikinimų pateikti visuotinei „apžvalgai“. Todėl, kaip apibendrina Averjanovas, Florenskio, kaip vieno iš trijų neokonservatizmo ideologijos banginių, išskyrimas – visiškai neteisėtas²².

Vis dėlto sąlygiškai nuo 2000 m. ėmė rodytis vis daugiau darbų, kuriuose Florenskis vaizduojamas ne tik kaip politinis „rusų idėjos“, bet ir konservatizmo atstovas. Ziablikovas užsimena, kad štai A. Guliga (А. Гулыга) kaip tik priešingai nei Florenskio apolitiškumą pabrėžiantys tyrinėtojai Florenskį „teisingai“ pavadina valstybiniu mąstytoju²³. Ne tik Ziablikovas prieveiksmį „teisingai“ gretina su Florenskio pavarde. „Teisingai suprasti Florenskį“ – pastaraisiais metais ryškėjanti, viso Florenskio kūrybinio palikimo ar biografijos faktų vertinimo ir interpretavimo tendencija. Kaip rašo M. Medovarovas (М. Медоваров), iš tiesų, tik per pastaruosius penkerius ar dešimt metų pavyko išleisti tinkamai atrodančius visus pagrindinius mąstytojo veikalus, tačiau vargu ar galime teigti, kad visi jie perskaityti ir suprasti taip, kaip reikia²⁴.

Jeigu į Florenskio „Numatomą ateities valstybės santvarką“ žvilgtelėsime platesniame jo filosofijos kontekste, tai surasime įvairovę ir kontroversijų, politinių taip pat. Galbūt tuo ir galima paaiškinti „ryškesnių“ konservatizmo atstovų „susilaikymą“ ar atsargumą dėl „Numatomos ateities valstybės santvarkos“. Svarstyti kūrybinį Florenskio palikimą nėra taip paprasta, kaip stengiamasi tai pateikti, Florenskis retai telpa į apibrėžtus rėmus, „dvasininkui patriotui“ būdingos radikalios transformacijos, kurias ir bando „teisingai perskai-

²² Аверьянов В., *О смысле русского неоконсерватизма (по поводу издержек современного путиноведения)*, 2007 01 01, <<http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35969>>, 2017 04 06.

²³ Зябликов А., *Политическое мировосприятие художника: (В. В. Розанов, А. П. Чехов, П. А. Флоренский)* (Politinė menininko pasaulėjauta: (V. Rozanovas, A. Čechovas, P. Florenskis), Кострома: КГТУ, 2005, p. 77–97.

²⁴ Медоваров М., *Русская философия как один из источников формирования «четвертой политической теории»*, 2010 02 26, <<http://konservatizm.org/konservatizm/theory/260210021428.xhtml>>, 2017 04 06.

tyti“ konservatizmo šalininkai. Ir atitinkamai Florenskio filosofijoje galima būtų atrasti daugiau taikymo galimybių, o ne tik apsiriboti tiesmuku „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ virsmu instrukcija.

Šis Florenskio tekstas, toks, koks yra, nepaisant visų rašymo aplinkybių, autentiškumo, „sulietų ir neperskaitomų vietų“ ar kitų neaiškumų, formaliai tinka konservatyviajai kryptčiai, nes iš principo jame pakankamai akivaizdžiai suformuluoti trys ar keturi dalykai, kuriuos mėgsta akcentuoti „ketvirtosios“ bangos konservatizmo atstovai šiuolaikinėje Rusijoje. Pastarieji²⁵ dėl „teisingo skaitymo“ ir „šiandienizacijos“ drąsiai pabrėžia sąlyčio taškus ir teigia, štai – Florenskis viską numatė gerokai į priekį, rašė šiandienai ir pan. Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ „šiandienizacija“ tęsiasi, ko gero, nesuklysimė teigdami, nuo Trubačiovo pastabų „apie naudą Rusijai“, išsakytų 1996 m., ir Florenskio įrašymo į sąrašą greta Tichomirovo, Iljino, Solženycino – iki šiandienos. Tokia apie 21 metus trunkanti šiandiena.

Visai pravartu prisiminti Rusijos Federacijos Tarybos narį Soloniną, teigusį, kad į Iljiną kreipiamasi ieškant tų konstruktyvių minčių, kurios gali padėti ar sužadinti mumyse naują minčių srautą, kuris bus

²⁵ Viena grupelė, pabrėžianti Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ konservatizmą, sietina su Florenskio vaikaitiu Trubačiovu (apie jo veiklą ir teiginius jau buvo užsiminta). Šiuo atveju, be jau minėto Ziablikovo, svarbu užsiminti apie du kitus autorius, Trubačiovo pakviestus ir įtrauktus į 2009 m. „Numatomą ateities valstybės santvarką. Archyvinę medžiagą ir straipsnius“ – Cypiną ir Treušnikovą.

Kita grupelė labiau sietina su Dugino aplinka: Melentjeva (antroji Dugino žmona), Medovarovas, Česnakovas, Šulginas. Medovarovas, ko gero, arčiausiai Dugino aplinkos, nuolat dalyvauja konservatyvios minties būrelyje Žemutiniame Naugarde, publikuoja savo darbus Dugino redaguojamuose ir sudaromuose leidiniuose. Be to, Medovarovas ypač vertina ir mėgsta savo tekstuose cituoti Česnakovą. Taip pat sietinas su Šulginu, kurį recenzijose dažniausiai giria.

Dalis minėtųjų galėtų būti suskirstyti ir kitu pagrindu – Velikanovas, Trostnikovas, Šulginas, Medovarovas, Česnakovas, Cypinas – portalo Ruskline.ru autoriai. Rusų liaudies linijos informacinė analitinė tarnyba, skelbianti Stačiatikybę, Vienvaldystę, Liaudiškumą.

Panovas – vienintelis mažiausiai ir akivaizdžiausiai susijęs su konservatyvios minties atstovų grupėmis.

pritaikytas šiandienai ir prie jos priderintas. Kaip pabrėžiama, Iljino idėjas reikia suvokti ir priderinti prie dabarties. Įrašius Florenskio pavardę, šis sakinytis ir toliau sėkmingai galios ir bus aktualus. Ypač daug mėginimų, tiesiai įvardijančių savo tikslą – aktualinti politinį religinio mąstytojo Florenskio projektą, kuriame jis dar pirmojoje XX a. pusėje numatė galimų Rusijos reformų planą. Pasak Vasiljevės, Rusijoje jaučiamas ypatingas efektyvaus socialinio valdymo organizavimo koncepcijų, prie kurių galime priskirti ir Florenskio „valdžios metafiziką“, poreikis²⁶. Protojerėjus V. Cypinas (В. Цыпин) užsimena, kad Rusijoje 2000 m. įvykusi politinio kurso korekcija, ko gero, siejasi su Florenskio idėjomis. Ir taip pat linkęs pabrėžti, kad ir „ideologinė 1930 m. pabaigos ir 1940 m. pradžios korekcija Sovietinėje Rusijoje – padarinys to, kad sovietų valdžia galėjo vadovautis Florenskio rankraščiu“²⁷. Pasirodo, 1991 m. Florenskio „Numatoma ateities valstybės santvarka“ buvo sąmoningai nutylėta, nes prieš 16 metų pasirodęs neįprastai savitas dokumentas nusipelnė daugiau dėmesio nei jam buvo skiriama. Reakcija spaudoje ir mokslinėje literatūroje, kaip teigia Cypinas, tokia skurdi, kad kyla įspūdis apie sąmoningai organizuotą nutylėjimą²⁸. V. Šulginas (В. Шульгин) užsimena, esą, Florenskis viską numatė gerokai į priekį ir pranašišškai rašė ateinančioms kartoms, nes suprato, kad revoliucija prieis liepto galą, ir žmonės supras, kad ant bedvasio pagrindo civilizacijos nesuskursi²⁹. Medovarovas skelbia, kad tik dabar, XX a. pabaigoje, „Renesansinės“ visuomenės ir pasaulėžiūros krizė artėja link pabaigos.

²⁶ Васильева Т., «Проблема власти и управления в творчестве П. А. Флоренского», („Valdžios ir valdymo problema P. A. Florenskio kūryboje“), *Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И. Я. Яковлева* (Čiuvašijos valstybinio pedagoginio I. J. Jakovlevo vardo universiteto žinytas), N. 3 (67), 2010, p. 40–45.

²⁷ Цыпин В., *Комментарий к записке священника Павла Флоренского „Предполагаемое государственное устройство в будущем“*, 2007 03 07, <<http://www.pravoslavie.ru/jurnal/749.htm>>; <<http://www.pravoslavie.ru/jurnal/713.htm>>, 2017 04 05.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Шульгин В., *Священник Павел Флоренский как консерватор*, 2007 11 01, <<http://rusk.ru/st.php?idar=112171>>, 2017 04 05.

Tai reiškia, kad šansas vis dar yra ir kad tėvo Pavelo palikimas kaip ir anksčiau – aktualus³⁰.

Konservatyvios minties atstovai itin dažnai kartoja, esą Florenskis norėjęs pateikti tikrąsias savo išvalgas apie valstybingumo plėtotę, tikėdamasis, kad tai bus naudinga ateities kartoms. Šulginas rašo, kad Florenskis neįtikėtinu būdu numatė tuos laikus, kai komunistinis režimas nueis į praeitį, nors atvirai apie tai Florenskis esą nekalba. Čia, anot interpretatoriaus, mąstytojas priartėja prie Iljino³¹. Nes jie abu (Iljinas ir Florenskis) baiminosi, kad pokomunistinėje Rusijoje įsitvirtins liberalus sekuliarus atlantinio tipo valstybingumas (Шульгин 2007). Įdomu, kad V. Lakeras (W. Laqueur) mėgina dabartinę Putino ideologiją susieti su filosofu Iljino idėjomis³². Tas pats Šulginas nurodo, esą Florenskis nujautė, kad augantis raudonasis elitas „atsikvošės“ (*остепениться*) ir norės grįžti prie savo nutukusios „liberaliosios mamos“, nuo kurios maitinančios krūties jis buvo nujunkytas radikaliomis Ruso, Markso ir Lenino pastangomis³³.

Dar vienas bendras bruožas – Rusijai gynybiniais tikslais reikėtų užsidaryti nuo Vakarų ir sukurti savo „geležinę uždangą“. Tuo irgi Florenskio „Numatoma ateities valstybės santvarka“ svarbi ir aktuali „šiandien“. S. Česnokovas (С. Чесноков) nurodo, kad Florenskio „Numatoma ateities valstybės santvarka“ – alternatyva „Vakarams“, demokratijai ir liberalizmui, lūkesčiams, kurie nuvylė³⁴. Dėmesio sulaukia ir Rusijos „užsidarymo“ klausimas. Mums, kaip rašo I. Treušnikovas (И. Треушников), Florenskio rašinyje ypač svarbi izoliacijos,

³⁰ Медоваров М., *Наследие П. А. Флоренского сегодня*, 2012 05 11, <<http://konservatism.org/regions/nizhny-novogorod/110512125646.xhtml>>, 2017 04 05.

³¹ Шульгин В., *Священник Павел Флоренский как консерватор*, 2007 11 01, <<http://rusk.ru/st.php?idar=112171>>, 2017 04 05.

³² Plačiau žr. Laqueur W., *Putinism: Russia and Its Future With the West*, New York: Thomas Dunne Books/St. Martin's Press, 2015, p. 271.

³³ Шульгин В., *Священник Павел Флоренский как консерватор*, 2007 11 01, <<http://rusk.ru/st.php?idar=112171>>, 2017 04 05.

³⁴ Чесноков С., *Монархизм жизни (К вопросу о политических убеждениях священника Павла Флоренского)*, 2005 01 24, <http://ruskline.ru/analitika/2005/01/24/monarhizm_zhizni>, 2017 04 05.

„atsitvėrimo“ nuo Vakarų, ypač dvasinės įtakos srityje, tendencija³⁵. Pasak Treušnikovo, Florenskis siūlo valstybę kurti „izoliacionizmo“ principais. Florenskiui Rusijos izoliacija, anot komentatoriaus, nėra savaiminis tikslas, bet labiau priemonė, užtikrinanti bent jau minimalias tautos moralinio potencialo augimo sąlygas³⁶. „Numatoma ateities valstybės santvarka“ ypač opi pasirodė net ir Romanovų dinastijos (Дом Романовых) jubiliejaus proga (300 metų) ir šis Florenskio tekstas taip pat minimas kaip vienvaldės politinės valdžios svarbos liaudies dvasingumo „auginimui“ įrodymas.

Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ komentaruose figūruoja ne tik žodžių junginiai „teisingai skaityti“ ar „teisingai suprasti“, ne tik „šiandien“, bet ir „mums“. Kaip skelbia E. Panovas (Е. Панов), Florenskio išvada taikyta 1933 m. kuo puikiausiai tinka ir 2007 m. Ir kur gi vis dėlto slypi pagrindinė Florenskio programos tezė, klausia Panovas? Nors šalis nukraujavo per „revoliucijas, pilietinius karus, terorą“ (*skaitykite* – du dešimtmečiai besitęsiančių reformų, grobstymų, išmirimo metų), tautą „veržia ateistinio režimo jungas“ (*skaitykite* – dvasinis tuštėjimas, pažeminimai, plėšimai), ūkis „įtrauktas į nusikalstamą natūralių iškassenų grobimo bedugnę“. Šiandien, prabėgus daugiau nei septynioms dešimtims su trupučiu metų, visa tai galime žodis žodin atkartoti, teigia Panovas³⁷. Dar vienas Panovui „šiandien“ ne mažiau aktualus Florenskio teiginys – mumyse gyvena tas pats tikėjimas ir ta pati viltis – Rusija pateiks pasauliui naujos kultūros ir naujos pasaulėžiūros pavyzdį³⁸. Panovas primena, kad rusų tauta „šiandien“ – fiziškai ir emociškai pervargusi. Tautai reikia poilsio, nes – akivaizdus visos šalies, įtemptai ir sunkiai

³⁵ Треушников И., «В. С. Соловьёв и представители философии всеединства об универсальности и специфичности российской истории» („V. S. Solovjovas ir vienovės filosofijos atstovai apie Rusijos istorijos universalumą ir specifiką“), *Соловьёвские исследования (Solovjoviškieji tyrinėjimai)*, N. 1 (37), 2013, p. 64.

³⁶ Ten pat, p. 64.

³⁷ Панов Е., *Будущая Россия о. Павла*, 2007 12 10, <<http://evgeny-panov.ru/tom-3/tom-3-vp-1/tom-3-vp-4.html>>, 2017 04 05>, 2017 04 05.

³⁸ Ten pat.

gyvenusios veik du dešimtmečius, nuovargis. Dauguma gyventojų, anot Panovo, per visus tuos metus išekvojo daugiau gyvybinės energijos nei turėjo. Dalyvavimas politikoje, anksčiau daugumai atrodeš toks patrauklus, šiandien nustojo toks buvęs. Panovas cituoja Florenskį, teigusį, kad po jėgų eikvojimo laikotarpio turėtų eiti jėgų kaupimo metas – „laipsniška ir rami kūryba ant jau sukurto pagrindo“. O tokia tarpinė stotelė galima, prideda Panovas, tik tuo atveju, jeigu šaliai vadovaus charizmatinis lyderis (beje, vietoj Florenskio vartojamo *idealaus valdovo* (*идеальный правитель*), Panovas labiau linksta vartoti burtažodį *charizmatinis lyderis* (*выдающийся лидер*)), jis kiekvienam parūpins tokią politinę, kultūrinę ir ekonominę veiklą, kuriai labiausiai skirtas³⁹.

Sunku atsispirti įspūdžiui, kad konservatyvių koncepcijų atstovai stiprios valstybės ir stiprios valdžios sampratą grindžia atitinkamai parinktomis ne tik Tichomirovo ar Leontjevo, bet ir Florenskio citatomis. Ir atitinkamomis citatų kompozicijomis galima paremti Stalino ar Putino veiksmus. „Charizmatiniu lyderiu“ virtusio „idealaus valdytojo“ kontekste peršasi dar vienas „teisingo perskaitymo“ ir (ar) „šiandienizacijos“ pavyzdys. M. Hagemeisteris (M. Hagemeister) teigė, kad Florenskio propaguotas vado mitas, lygiai kaip ir valios kultas, tais pačiais metais (1933 m.) aptinkamas ir antidemokratinuose dešiniųjų būreliuose Vokietijoje, tiksliau – politinėje Karlo Šmito (Carl Schmitt) teologijoje. Hagemeisteris priminė, kad Florenskiui, panašiai kaip Šmitui, pasaulinė istorija – nuolatinė kova tarp antikristo, sietino su žydų inspiruotu liberalizmu, socializmu, anarchizmu ir jiems besipriešinančia dvasine politine jėga. Šią nepasiduodančią jėgą „katehon“ Šmitas savo interpretacijoje deklaruoja kaip tai, kas sulaiko ir neleidžia prasiveržti chaosui. Hagemeisterio vertinimu, Florenskis panašiai kaip Šmitas rašo apie charizmatišką,

---

³⁹ Ten pat.

valinga, jokiais įstatymais nesaistomą asmenybę⁴⁰.

„Šiandien“ šis Hagemaisterio pasažas žodis žodin perrašomas, neretai net nesivarginama pateikti nuorodų. Florenskiui, kaip pabrėžia N. Melentjeva (Н. Мелентьева), ideali „ateities valstybė“ – dvasinė ir politinė jėga „katehon“, kuri priešinasi liberalizmui, socializmui ir anarchizmui⁴¹. Pasak Melentjevos, tokioje valstybėje visos individualios teisės ir laisvės – pavaldžios valstybiniam interesams, visos atstovaujamosios demokratijos formos laikomos apgaulingomis ir griaunančiomis. Melentjevos straipsnyje skaitome, kad pasaulinę istoriją Florenskis mato eschatologiškai – kaip kovos lauką tarp dviejų alternatyvių jėgų – „Kristaus ir Antikristo“. Tamsiosios chaoso ir mirties jėgos sukilo prieš dieviškąją tvarką ir žemiškuosius jos garantus (hierarchiją ir vienvaldystę), propaguoja individo autonomiją ir visuotinę lygybę, vietoj Dievo statydami demokratiją ir žmogaus teises, dekonstruoja tvarką ir tradicinės visuomenės struktūrą. Kuriant naują valstybę, turi būti nuversti žmogų ir autonominę moralę sudievinę pažangos nešėjai, Renesanso, Apšvietos, liberalizmo, materializmo ir pragmatizmo šalininkai, rašo Melentjeva⁴². Pasak šios autorės, Florenskis skelbia, kad politika – ypatingos žmonių klasės reikalas – dvasios aristokratų, neregėtos dieviškos dvasinės tvarkos kūryba (*богоподобного духовного порядка*). Melentjeva faktiškai kalba apie naują žynių kastą, kurios priešakyje – angelo veidu ar netgi dieviškojo statuso, regintysis dangaus išrinktas vadas, genialus ir charizmatiškas, atveriantysis ir ateitį kuriantysis antžmogis⁴³.

Apie 2000 m. Žemutinio Naugardo (Нижним Новгородом) srity-

⁴⁰ Хагемейстер М., «Новое Средневековье» Павла Флоренского, 2006 11 31, <<http://magazines.russ.ru/zvezda/2006/11/bo20.html>>, 2017 04 05.

⁴¹ Мелентьева Н., «Павел Флоренский: философ священноимени» („Pavelas Florenskis: šventojo vardo filosofas“), *Деконструкция: Материалы семинаров и конференций по проблемам современной философии и социологии* (Dekonstrukcija: šiuolaikinės filosofijos ir sociologijos seminarų ir konferencijų medžiaga), N. 4, 2012, p. 284.

⁴² Ten pat, p. 283.

⁴³ Ten pat, p. 285.

je, Bolšaja Elnia (Большая Ельня) kaime, įsisteigę parakrikščioniška (*околохристианская*) Motinėls Fotinijos, Šviesą Nešančiosios, bažnyčia (*Церковь матушки Фотинии Светоносной*). Šios religinės bendruomenės lyderė Svetlana Frolova (Светлана Фролова) pareiškė, kad Vladimiro Putino ikona, taip pat pašventintasis portretas ėmė skleisti mirą (замироточил). Taip pat motinėle Fotinija užsimena, kad „Putinas – kitas Rusijos kelias. Viename iš ankstesniųjų savo gyvenimų jis buvęs kunigaikščiu Vladimiru, krikštijęs Rusiją. Dabar Vladimirui Vladimirovičiui teks, kaip primena Motinėle Fotinija, iš naujo pakrikštyti mūsų pagonišką kraštą“. Tai, kad Rusiją reikia perkrikštyti, lyg ir prieštarautų tam, jog aromatingosios dervos sunkimasis ikonoje – liaudies tikėjimo pasekmė. Tuometinio Rusijos premjero ikona ir portretas, kaip tvirtina Motinėle Fotinija, jau keletą metų stebuklingai padeda tikintiesiems išgyti nuo vėžio ir tuberkuliozės. Oficiali rusų ortodoksų bažnyčios pozicija dėl Motinėls Fotinijos, Šviesą Nešančiosios, bažnyčios, beje, kaip ir valdžios atstovų, lyg ir neigiama⁴⁴. A. Liubomudrovas (А. Любомудров), vienas iš ekspertinės darbo grupės stebuklingiems ženklams tyrinėti dalyvių, teigia, kad per pastaruosius penkiolika metų Rusijoje vyksta miros sunkimosi stebuklo ikonose pokyčiai. Anksčiau – itin reti, Poseljanino knygoje „Pasakojimai apie stebuklingas Dievo motinos ikonas“ (*Сказание о чудотворных иконах Богоматери*) surasime šešis „miros tekėjimo“ ir dvylika „ikonos verkimo atvejų“. Kaip pabrėžia Liubomudrovas, dvidešimtajame amžiuje – prieš pat Spalio revoliuciją ir nuo 1991 m., prieš pat Sovietų Sąjungos griūtį, pastebimas ypatingas šio stebuklo pagausėjimas. Anksčiau manyta, kad ikonų „verkimas“ – įspėjimas apie politinius, ekonominius kataklizmus,

⁴⁴ Protojerėjus Vsevolodas Čiaplins (Всеволод Чаплин), tuometinis Visuomenės ir Bažnyčios santykių skyriaus vadovas, teigė, kad vienas iš geriausių būdų išsukti naują religinį judėjimą – susieti jį su žinomais vardais... čia naudojamas Putino vardas. Nieko originalaus tokioje elgsenoje nėra. Putino sekretorius Dmitrijus Peskovas pareiškė žiniasklaidai, kad Putinas raukosi nuo Frolovos kurstomo ištikimybės kulto. Taip, be abejo, jis yra pats populiariausias žmogus šalyje ir turi savo gerbėjų klubą, bet tai nėra kultas.

santvarkos griūtį, karą. Esą iš tiesų taip būdavę anksčiau, bet, kaip teigia Liubomudrovas, pastaruoju metu masiniai miros sruvenimo atvejai reiškiasi ne prieš, o vėliau, jau po katastrofų⁴⁵. Atrodo, kad net ir stebuklai sietini su politiniais ar ekonominiais įvykiais „šian-dien“ Rusijoje, akcentuoti kaip vykstantys kiek kitaip.

Kuriant konservatizmo ir stačiatikiškojo dvasingumo idealų gy-nybą Florenskis, atrodytų, tinkamas pagalbininkas. Florenskis kon-servatyvios minties atstovų pristatomas kaip sektinas stačiatikiško dvasingumo pavyzdys. Anot Medovarovo, Florenskis vienas iš tų Rusijos mąstytojų, kurie pateikia absoliučiai tradicinį ir kartu itin stačiatikišką visų pasaulio problemų sprendimo būdą⁴⁶. Atitinkamai Medovarovas kviečia visus konservatorius ir tradicionalistus daugiau dėmesio skirti klasikinei rusų filosofijai ir stačiatikių tradicijai. Tai, ką „Numatomoje ateities valstybės santvarkoje“ siūlo Florenskis, taip pat dažnai pristato kaip tradicinį rusų ortodoksų bažnyčios mo-kymą atitinkantį bendrabūvio modelį. Florenskį vadina ištikimos tar-nystės Bažnyčiai ir Tėvynei, gerų santykių tarp Bažnyčios ir pasau-lietinio mokslo, tikėjimo ir proto dermės pavyzdžiu. Arba esą susi-klostęs ypatingas santykis tarp Florenskio filosofinių idėjų ir politinių įžvalgų, nuolatinė, nesikeičianti, ištikima visuomeninė jo pozicija, yra puikus tarnavimo visuomeniniams tikslams ir siekiams pavyz-dys, nors gal kiek ir besiskiriantis nuo tradicinių patriotizmo formų.

Florenskio santykiai su rusų ortodoksų bažnyčia (kaip užsimin-ta anksčiau) – gana komplikuoti. Amžininkai įžvelgė Florenskio dirbtinumą, estetinę žaismę, stačiatikybės stilizaciją, o ir 1990 m. pasigirdus gandų esą Florenskį kanonizavo užsienyje įsikūrusi Rusų ortodoksų bažnyčia, konservatyvusis Maskvos patriarchijos sparnas itin jautriai reagavo. Pasipylė gausybė Florenskio lojalumo sovietii-

⁴⁵ Любомудров А., *Знамена Божи от святых икон 1991–1996* (Dievo ženklai per šventąsias ikonas 1991–1996), Москва: Вэб-Центр Омега, 2000, p. 40.

⁴⁶ Медоваров М., *Русская философия как один из источников формирования «четвертой политической теории»*, 2010 02 26, <<http://konservatizm.org/konservatizm/theory/260210021428.xhtml>>, 2017 04 06.

niam režimui įrodymų. Florenskį kaip „sektiną pavyzdį“ nurodantys „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ komentatoriai į bet kokiais kritiškas pastabas ar pareiškimus reaguoja gana aršiai: „<...> kai šiuolaikiniai teologai modernistai Florenskį vadino „magu ir platoniku“, kaltindami jį erezijomis, tai jie patys demonstravo savo antitradicionalistinę, antistačiatikiškąją, eretišką esmę, veidmainiškai prisidengdami „krikščioniškąją“ (o iš tiesų – protestantiškąją) frazeologiją.“⁴⁷

Anot Melentjevos, Florenskis iš kitų Rusijos filosofų išsiskiria būtent tuo, kad jo filosofijoje atgaivinama ir filosofines formas įgauja pati rusiško gyvenimo stichija⁴⁸. Šulginas pabrėžia pasiaukojantį Tėvo Pavelo žygdarbį, sąmoningą savosios Golgotos pasirinkimą pagal paties Išgelbėtojo pavyzdį⁴⁹. Florenskis vaizduojamas kaip ištikimas Bažnyčios ir tėvynės sūnus, ir jo kelias, dar iki arešto, apibūdinamas vienu žodžiu – „išpažinimas“, o jis pats – „išpažinėju“ (*исповедник*). Velikanovas atskleidžia tai, kas svarbiausia Florenskiui, – Tėvynė. Mat, nors Florenskis ir turėjęs galimybę rinktis tarp Solovkų ir Paryžiaus, jis pasirinko Tėvynę ir net, kaip rašo protojėrėjus P. Velikanovas (П. Великанов), nepaisant to, kad Tėvynė per likusius kelerius jo gyvenimo metus atsuks jam ne itin malonų, spygliuotomis vielomis subjaurotą savo veidą⁵⁰.

Česnokovo svarstymuose aptinkame, kad Florenskis laikėsi „rusų

⁴⁷ Медоваров М., «Платон: не человек Традиции, но традиционалист» („Platonas: ne Tradicijos žmogus, bet tradicionalistas“), *Деконструкция: Материалы семинаров и конференций по проблемам современной философии и социологии* (Dekonstrukcija: šiuolaikinės filosofijos ir sociologijos seminarų ir konferencijų medžiaga), N. 3, 2012, p. 39–51.

⁴⁸ Мелентьева Н., «Павел Флоренский: философ священного имени» („Pavelas Florenskis: šventojo vardo filosofas“), *Деконструкция: Материалы семинаров и конференций по проблемам современной философии и социологии* (Dekonstrukcija: šiuolaikinės filosofijos ir sociologijos seminarų ir konferencijų medžiaga), N. 4, 2012, p. 270.

⁴⁹ Шулгин В., *Священник Павел Флоренский как консерватор*, 2007 11 01, <<http://rusk.ru/st.php?idar=112171>>, 2017 04 05.

⁵⁰ Великанов П., *О взглядах свящ. Павла Флоренского на принципы государственного и общественного устройства России*, 2006 12 07, <http://www.mpd.ru/site_pub/82484.html>, 2017 04 05.

ortodoksų pasaulėžiūros, tokios pasaulėžiūros, kurią Ivanas Rūstusis (Иван Грозный), bent jau teoriškai, reikalavo pripažinti pirmąjį rusų inteligentą Andrejų Kurbskį (Андрей Курбский). Caras Kurbskiui rašė, kad krikščioniui daug geriau – kentėti, ir už tai iš savojo valdovo (turimas omenyje politinis valdovas) gauti kankinio vainiką nei loti pasislėpus užsienyje. Taigi, kaip diagnozuoja Česnakovas, tik grynas rusų ortodokso tikėjimas, kuriuo grindžiama politinė pasaulėžiūra, leido jam (Florenskiui), kaip ir tūkstančiams kitų išsilavinusių rusų šventikų, laimėti ne tiek prieš sovietinę bedievystę, kiek prieš inteligento nihilizmą. Tai jam leido savyje nugalėti ir iš vidaus laimėti svarbiausią inteligento disidentų ligą, pasireiškiančią troškimu kovoti prieš bet kokią valdžią, kritikuoti kiekvieną, kuris „turi valdžią“. Česnakovas Florenskio „atvejį“ pateikia kaip pavyzdį, iš kurio aiškėja, kad krikščioniui geriau kentėti, bet nebūti išdaviku ar „zapadniku“ (rus. *западнику*). Česnakovui antrina Melentjeva, kuri primena svarstymus apie išdavystės metafiziką rusų sidabro amžiaus filosofijoje. „Zapadnikai“ susiejami su išdavikais ir tam pasitelkiama vėlgi vaizdinga religinė potekstė: Judas, rašo Melentjeva, „padaręs baisų nusikaltimą, reprezentuoja rusų inteligentą zapadniką, kuris, net ir turėdamas pačių geriausių ketinimų dėl liaudies, savo šalies ir sąžiningumo, aukščiau visko stato savąjį asmeninį Aš, Kitą matuoja pagal save, o ne save pagal Kitą“⁵¹. Būtent per išdavystės metafiziką, anot Melentjevos, rusų filosofai kritikuoja Vakarų individualizmą ir siekia įtvirtinti holizmą⁵².

Ziablikovas pabrėžia politinį ir konservatyvų tėvo Pavelo mąstymą. Būtent konservatyvumas (rusų ortodoksų bažnyčios, rusų valdžios, rusų būties), kurį Ziablikovas priskiria Florenskiui, Rusi-

⁵¹ Мелентьева Н., «Павел Флоренский: философ священного имени» („Pavelas Florenskis: šventojo vardo filosofas“), *Деконструкция: Материалы семинаров и конференций по проблемам современной философии и социологии* (Dekonstruktacija: šiuolaikinės filosofijos ir sociologijos seminarų ir konferencijų medžiaga), N. 4, 2012, p. 287.

⁵² Ten pat, p. 287.

ją gelbėjo pačiuose sudėtingiausiuose istoriniuose įvykiuose. Todėl, Ziablikovo įsitikinimu, šiandien tikrai neverta žaisti su lemtimi ir siūlyti naujas visuomenės ir valstybės plėtotės formules. Religinis žodynas ar bent jau nuorodos į jį – eksploatuojami. Anot Česnokovo, pasiūsta Dievo bausmė už tai, kad rusų tauta nenorėjo nešti maloningosios Kristaus naštos, ir geriausioji tautos dalis šią bausmę priėmė susitaikydama. Kaip tik dėl tokio atsidavimo, išvengusi vidinio maišto, rašo Česnokovas, Rusija 1945 m. sugebėjo nugalėti išorinį priešą ir, galiausiai, dabar, pačioje bausmės pabaigoje, kai epitimija (*епитимья*)⁵³ jau baigiasi, didžiausia pagunda – nusimesti ją kaip sunkų jungą ir kartu atsakyti Maloningosios Kristaus naštos. Didžiausia pagunda – eiti žmogišku keliu, užmirštant, kad Dievui – viskas įmanoma⁵⁴.

Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarka“, kaip ryškėja iš konservatyvios minties atstovų, sietina su garsiuoju rusišku klausimu „ką daryti“ (*что делать*)? Panovo aprašyta rusų tauta „šiandien“ – fiziškai ir emociškai pervargusi, stokoja poilsio⁵⁵. Florenskis viską numatė gerokai į priekį, ir pranašišškai rašė ateinančioms kartoms⁵⁶, siūlė alternatyvą „Vakarams“, demokratijai ir liberalizmui, lūkesčiams, kurie nuvylė⁵⁷. Taip pat Florenskio rašinyje vertinama izoliacijos, „atsitvėrimo“ nuo Vakarų, ypač kalbant apie dvasinę

⁵³ Epitimija – rusų stačiatikių tradicijoje – bausmė atgalai, skiriama už padarytas nuodėmes.

⁵⁴ Чесноков С., *Монархизм жизни (К вопросу о политических убеждениях священника Павла Флоренского)*, 2005 01 24, <http://ruskline.ru/analitika/2005/01/24/monarhizm_zhizni>, 2017 04 05.

⁵⁵ Панов Е., *Будущая Россия о. Павла*, 2007 12 10, <<http://evgeny-panov.ru/tom-3/tom-3-vp-1/tom-3-vp-4.html>>, 2017 04 05>, 2017 04 05.

⁵⁶ Шульгин В., *Священник Павел Флоренский как консерватор*, 2007 11 01, <<http://rusk.ru/st.php?idar=112171>>, 2017 04 05.

⁵⁷ Чесноков С., *Монархизм жизни (К вопросу о политических убеждениях священника Павла Флоренского)*, 2005 01 24, <http://ruskline.ru/analitika/2005/01/24/monarhizm_zhizni>, 2017 04 05.

įtaką, tendencija⁵⁸. Florenskiui svarbiausia buvo tėvynė (Беликанов 2006). Jis – vienas iš tų Rusijos mąstytojų, kurie pateikia absoliučiai tradicinį ir kartu itin stačiatikišką visų pasaulio problemų sprendimo būdą⁵⁹. Aiškėja, kad šiandien tikrai neverta žaisti su lemtimi ir siūlyti naujas visuomenės ir valstybės plėtotės formules⁶⁰. Rusijoje 2000 m. įvykusi politinio kurso korekcija, ko gero, siejasi su Florenskio idėjomis⁶¹. Valstybės viršuje turi atsistoti dangaus išrinktas vadas, genialus ir charizmatiškas, atveriantis ir ateitį kuriantis antžmogis⁶². Nes, kaip pabrėžiama, tėvas Pavelas rašo būtent apie tokią vieno asmens valstybinę valdžią ir ją supranta kaip Dievo dovaną, kurią aiškiai pavadina stebuklu, niekaip nesusijusiu nei su rinkimų organizavimo pastangomis, nei su parlamento formavimu, nei su jokiais „iš viršaus“ ar „iš apačios“ kylančiomis visuomeninio ar valstybinio gyvenimo pertvarkymo pastangomis, šios dovanos negalima užsitarnauti stovint mitinguose arba protestuojant demonstracijose.

Konservatyviose Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ interpretacijose galime aptikti ir polemikos, vykstančios dėl carinės Rusijos, Sovietų Sąjungos ir šiandienės Rusijos, kaip impe-

⁵⁸ Треушников И., «В. С. Соловьёв и представители философии всеединства об универсальности и специфичности российской истории» („V. S. Solovjovas ir vienovės filosofijos atstovai apie Rusijos istorijos universalumą ir specifiką“, *Соловьёвские исследования* (Solovjoviškieji tyrinėjimai), N. 1 (37), 2013, p. 64.

⁵⁹ Медоваров М., *Русская философия как один из источников формирования «четвертой политической теории»*, 2010 02 26, <<http://konservatizm.org/konservatizm/theory/260210021428.xhtml>>, 2017 04 06.

⁶⁰ Зябликов А., *Политическое мировосприятие художника: (В. В. Розанов, А. П. Чехов, П. А. Флоренский)* (Politinė menininko pasaulėjauta: (V. Rozanovas, A. Čechovas, P. Florenskis), Кострома: КГТУ, 2005, p. 77–97.

⁶¹ Цыпин В., *Комментарий к записке священника Павла Флоренского «Предполагаемое государственное устройство в будущем»*, 2007 03 07, <<http://www.pravoslavie.ru/jurnal/749.htm>>; <<http://www.pravoslavie.ru/jurnal/713.htm>>, 2017 04 05.

⁶² Мелентьева Н., «Павел Флоренский: философ священного имени» („Pavelas Florenskis: šventojo vardo filosofas“), *Деконструкция: Материалы семинаров и конференций по проблемам современной философии и социологии* (Dekonstrukcija: šiuolaikinės filosofijos ir sociologijos seminarų ir konferencijų medžiaga), N. 4, 2012, p. 285.

rijos (imperijų) tęsėjos vaidmens, atgarsių. Taip pat ir įžvalgų, kad stačiatikybė, kaip visiems bendras dvasinis ir genetinis substratas, turėianti tapti pagrindu, ant kurio galės ramiai steigtis šiandienė Rusijos imperija. Itin iliustratyvus šių svarstymų kontekste – V. Trostnikovo (В. Тростников) straipsnis, pavadintas „Kas pateikė Stalinui stalinizmo idėją“ (Кто подал Сталину идею сталинизма?), kuriame rašoma apie taktinį Florenskio sumanymą. Pasak straipsnio, netikėto „prisipažinimo“ priežastys akivaizdžios: Florenskis suprato, kad iš jo vis tiek „išmuš“ ar sufabrikuos, ir todėl ėmėsi atlikti atitinkamą ėjimą, priimdamas priešininko žaidimo taisykles ir kartu tikėdamasis suteikti naudos Rusijai. Pasak Trostnikovo, tokį rimtą Florenskio dokumentą privalejo parodyti aukščiausiai valdžiai ir jis savo tekste pateikė tokius slaptus patarimus, kurie, viena vertus, galėjo sudominti valdžią ir, kita vertus, juos įgyvendinus, rusų gyvenimo plėtojimo kelias būtų nukreiptas teisinga ir teigiama kryptimi.

Iš viso to, kas pasakyta, kaip teigia Trostnikovas, aiškėja, koku keliu Florenskis norėjo pakreipti Staliną – imperijos kūrimo keliu. Būtent imperijoje valdžia priklauso vienam asmeniui, būtent imperijai reikalinga aristokratija, būtent imperijoje visomis spalvomis ryškiausiai suspindi nuo politinių vaidų ir kivirčų išlaisvinti gyventojai, būtent imperijoje, skirtingai nei nacionalinėse valstybėse, suteikiamos lygios teisės visoms joje gyvenančioms etninėms grupėms. Bet atleiskite, sakysite jūs, juk Florenskis buvo dvasininkas, tai kodėl gi jis nerašė apie stačiatikišką imperiją? Ne tik dėl to, kaip delikačiai teigia Trostnikovas, kad nenorėjo supykdyti ateistinės valdžios, bet yra pagrindo manyti, kad savo sieloje ir širdyje Florenskis stačiatikišką monarchiją laikė savo politiniu idealu, tačiau jis aiškiai suprato, kad susiklosčiusiomis istorinėmis aplinkybėmis siekti jos ar artėti prie šio idealo galima tik per tarpinę pasaulietinės autokratijos fazę. Tegu imperija iš pradžių bus sukurta ant bedieviškų ar pagoniškų pradžių, bet neišvengiamai atsiras poreikis, kai dėl tolesnio jos įtvirtinimo prireiks visiems bendro dvasinio branduolio, ir Rusijoje

juo galės tapti sugrįžtanti stačiatikių religija, kuri – genetiškai įgimta Rusijos liaudžiai⁶³. Jei ir toliau sektume panašia Trostnikovo logika, tai galėtume daryti išvadą, kad sovietų valdžios atidumas ir įsiklausymas į Pavelo Florenskio specialiai SSRS vadovybei kalėjime 1933 m. rašytą projektą bei išmintinga imperinė politika nacionalinėje sferoje būtų leidusi išvengti 1991 m. katastrofos.

Išvados

Aiškinantis, kaip Pavelo Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarką“ interpretuoja šiuolaikinės konservatyvios intelektualinės Rusijos („Zavtra“, „Izborsko klubo“, Prochanovo, Dugino ir jo aplinkos) grupės, išryškėjo, kad „trečiosios“ konservatizmo bangos atstovai (Duginas ir Prochanovas) nepateikia jokių minėto Florenskio veikalo komentarų, vertinimų ar interpretacijų. Duginas Florenskį įrašo į Rusijos, kaip atstovaujančios platoniskajai filosofijos tradicijai, kontekstą. Su „Izborsko klubu“ sietinas Averjanovas ginčija Florenskio priskyrimą prie konservatizmo atstovų.

Dugino aplinkai atstovaujantieji linkę pabrėžti ir palaikyti Florenskio kaip mąstytojo, kuris atstovavo konservatizmo kryptį, vaidmenį. Pabrėžiamos šios „Numatomos ateities valstybės santvarkoje“ su Florenskiu sietinos idėjos: Rusija turi užsidaryti nuo Vakarų, atstovaujamoji demokratija – apgaulė ir priedanga, šiuo metu Rusijai ypač aktuali „stipri valstybė“, kurią parūpinti ir užtikrinti gali tik vienvaldystė. Taip pat daug dėmesio skiriama šių idėjų pritaikomumui ir priderinimui šiandienos Rusijoje. Taip pat pabrėžiamas asmeninis paties Florenskio, kaip sektino stačiatikio dvasingumo ir patriotizmo dermės, pavyzdys.

Šis Florenskio tekstas formaliai kaip ir tinka konservatyviajai šiuolaikinės Rusijos minties kryptiai, nes iš principo jame deklaru-

⁶³ Тростников В., *Кто поддал Сталину идею сталинизма?*, 2007 04 04, <<http://www.aif.ru/archive/1662722>>, 2017 04 05.

jami svarbūs Dugino aplinkos atstovams dalykai. Paradoksalu, tačiau kitos „Numatomos ateities valstybės santvarkoje“ išsakytos idėjos – auklėjimas, buitis, prekyba, pramonė ir pan. – lieka nekomentuotos.

Vis dėlto, net jei ir nepaisytume visų nepakankamai aiškių „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ rašymo aplinkybių, Florenskio pateiktų idėjų autentiškumo, „sulietų ir neperskaitomų rankraščio vietų“ ar kitų neaiškumų, svarstyti Florenskio kūrybinį palikimą nėra taip paprasta, kaip stengiasi pristatyti minėtos grupės atstovai. Jeigu į Florenskio palikimą ir filosofiją žvilgtelėsime platesniame kontekste, tai jame surasime įvairovę ir kontroversijų, ir politinių taip pat. Vien tik Florenskio santykių su rusų ortodoksų Bažnyčia dinamika verta atskiros studijos. Florenskis retai telpa į apibrėžtus rėmus, taip pat „dvasininkui patriotui“ būdingos radikalios transformacijos, kurias ir bando „teisingai perskaityti“ ar peraiškinti konservatizmo šalininkai.

Kitas Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ interpretacijos metodas ar bruožas – šiandienizacija, dėl kurios drąsiai akcentuojami sąlyčio taškai ir teigiama, štai – Florenskis viską numatė gerokai į priekį, rašė šiandienai ir pan. Paradoksalu, bet Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ šiandienizacija trunka apie 21 metus, nuo Trubačiovo pastabų „apie naudą Rusijai“, išsakytų 1996 m., ir Florenskio įrašymo į sąrašą greta Tichomirovo, Iljino, Solženycino – iki šiandienos.

„Teisingas Florenskio perskaitymas“, „šiandienizacija“ pasižymi tam tikrais išankstiniais filosofinės minties įvertinimo ir atrankos kriterijais. Šio Florenskio teksto interpretacijose aptikome ir polemikos, vykstančios konservatyvios minties grupėse, dėl carinės Rusijos, Sovietų Sąjungos ir šiandieninės Rusijos, kaip imperijos (imperijų) tęsėjos vaidmens, atgarsių.

Florenskio „Numatomos ateities valstybės santvarkos“ interpretacijose išryškėję bruožai atspindi kur kas platesnes šiuolaikinės Rusijos konservatyviosios minties, kaip ideologijos paieškų lauko, į kurį įtraukti tokie mąstytojai kaip Iljinas ar Berdiajevas, tendencijas.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Аверьянов В., *О смысле русского неоконсерватизма (по поводу издержек современного путиноведения)*, 2007 01 01, <<http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35969>>, 2017 04 06.

Андрюшков А., «Политические тексты П. А. Флоренского: авторские смыслы и интерпретации власти (на примере записки «Предполагаемое устройство государства в будущем»)», (*„Politiniai P. A. Florenskio tekstai: autorinės prasmės ir valdžios interpretacijos“*), *Государственное управление* (Valstybinis valdymas), N. 38, 2013, p. 155.

Бонеецкая Н., «Форум флоренсковедов» (*„Florenskio tyrinėtojų forumas“*), *Вопросы философии* (Filosofijos klausimai), N. 7, 2001, p. 177–184.

Булгаков С., «Священник о. Павел Флоренский» (*„Dvasininkas t. Pavelas Florenskis“*), Исупов К. (sud.), *П. А. Флоренский: pro et contra: Личность и творчество Павла Флоренского в оценке русских мыслителей и исследователей*, (P. A. Florenskis: pro et contra: Pavelo Florenskio asmenybė ir kūryba rusų mąstytojų ir tyrinėtojų vertinimuose), СПб: Русский путь, 2001, p. 396.

Васильева Т., «Проблема власти и управления в творчестве П. А. Флоренского», (*„Valdžios ir valdymo problema P. A. Florenskio kūryboje“*), *Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И. Я. Яковлева* (Čiuvašijos valstybinio pedagoginio I. J. Jakovlevo vardo universiteto žinynas), N. 3 (67), 2010, p. 40–45.

Великанов П., *О взглядах свящ. Павла Флоренского на принципы государственного и общественного устройства России*, 2006 12 07, <http://www.mpda.ru/site_pub/82484.html>, 2017 04 05.

Волков С., «П. А. Флоренский», (*„P. A. Florenskis“*), Исупов К. (sud.), *П. А. Флоренский: pro et contra: Личность и творчество Павла Флоренского в оценке русских мыслителей и исследователей* (P. A. Florenskis: pro et contra: Pavelo Florenskio asmenybė ir kūryba rusų mąstytojų ir tyrinėtojų vertinimuose), СПб: Русский путь, 2001, p. 153.

Зябликов А., *Политическое мировосприятие художника: (В. В. Розанов, А. П. Чехов, П. А. Флоренский)*, (Politinė menininko pasaulėjauta: (V. Rozanovas, A. Čechovas, P. Florenskis), Кострома: КГТУ, 2005, p. 77–97.

Кантор В., *Соседи: Арабески* (Kaimynai: Arabeskos), Москва: Время, 2008, p. 393–394.

Левицкий С., «Отец Павел Флоренский» (*„Tėvas Pavelas Florenskis“*), Исупов К. (sud.), *П. А. Флоренский: pro et contra: Личность и творчество Павла Флоренского в оценке русских мыслителей и исследователей* (P. A. Florenskis: pro et contra: Pavelo Florenskio asmenybė ir kūryba rusų mąstytojų ir tyrinėtojų vertinimuose), СПб: Русский путь, 2001, p. 443.

Любомудров А., *Знамения Божии от святых икон 1991–1996* (Dievo ženklai per šventąsias ikonas 1991–1996), Москва: Вэб-Центр Омега, 2000, p. 40.

Мелентьева Н., «Павел Флоренский: философ священного имени» („Pavelas Florenskis: šventojo vardo filosofas“), *Деконструкция: Материалы семинаров и конференций по проблемам современной философии и социологии*. (Dekonstrukcija: šiuolaikinės filosofijos ir sociologijos seminarų ir konferencijų medžiaga), N. 4, 2012, p. 271–292.

Медоваров М., *Наследие П. А. Флоренского сегодня*, 2012 05 11, <<http://konservativizm.org/regions/nizhniy-novogorod/110512125646.xhtml>>, 2017 04 05.

Медоваров М., «Платон: не человек Традиции, но традиционалист» („Platonas: ne Tradicijos žmogus, bet tradicionalistas“), *Деконструкция: Материалы семинаров и конференций по проблемам современной философии и социологии* (Dekonstrukcija: šiuolaikinės filosofijos ir sociologijos seminarų ir konferencijų medžiaga), N. 3, 2012, p. 39–51.

Медоваров М., *Русская философия как один из источников формирования «четвертой политической теории»*, 2010 02 26, <<http://konservativizm.org/konservativizm/theory/260210021428.xhtml>>, 2017 04 06.

Панарин А., *Правда о железном занавесе* (Geležinės uždangos tiesa), Москва: Алгоритм, 2006, p. 40.

Панов Е., *Будущая Россия о. Павла*, 2007 12 10, <<http://evgeny-panov.ru/tom-3/tom-3-vp-1/tom-3-vp-4.html>>, 2017 04 05.

Проханов А., *Александр Проханов: полководцы содомской победы*, 2011 09 11, <http://brkkprf.ucoz.ru/news/polkovodcy_sodomskej_pobedy/2011-09-11-2053>, 2017 04 06.

Репников А., «Очерк истории русского консерватизма» („Rusų konservatizmo istorijos apybraiža“), *Русское время* (Rusų laikas), N. 1. 2009, p. 25.

Свенцицкий В., «Христианское братство борьбы и его программа» („Krikščioniškos kovos brolija ir jos programa“), *Собрание сочинений* (Raštų rinkinys), т. 2, Москва: ПСТГУ, 2010, p. 40–64.

Треушников И., «В. С. Соловьёв и представители философии всеединства об универсальности и специфичности российской истории» („V. S. Solovjovas ir vienovės filosofijos atstovai apie Rusijos istorijos universalumą ir specifiką“, *Соловьёвские исследования* (Solovjoviškieji tyrinėjimai), N. 1 (37), 2013, p. 64.

Тростников В., *Кто поддал Сталину идею сталинизма?*, 2007 04 04, <<http://www.aif.ru/archive/1662722>>, 2017 04 05.

Шульгин В., *Священник Павел Флоренский как консерватор*, 2007 11 01, <<http://rusk.ru/st.php?idar=112171>>, 2017 04 05.

Флоренский П., «Автобиография» („Autobiografija“), *Наше наследие* (Mūsų palikimas), N. 1, 1988, p. 75–78.

Флоренский П., «Вопль крови: Слово в неделю Крестопоклонную»

(„Kraujo šauksmas: Žodis Nusilenkimo Kryžiui savaitėje), *Новый журнал* (Naujasis žurnalas), N. 243, 2006, p. 133–139.

Флоренский П., *Предполагаемое государственное устройство в будущем: Сборник архивных материалов и статей* (Numatoma ateities valstybės santvarka: archyvinės medžiagos ir straipsnių rinkinys), Москва: Городец, 2009, p. 9.

Харемейстер М., «Новое Средневековье» Павла Флоренского, 2006 11 31, <<http://magazines.russ.ru/zvezda/2006/11/bo20.html>>, 2017 04 05.

Цыпин В., *Комментарий к записке священника Павла Флоренского «Предполагаемое государственное устройство в будущем»*, 2007 03 07, <<http://www.pravoslavie.ru/jurnal/749.htm>>; <<http://www.pravoslavie.ru/jurnal/713.htm>>, 2017 04 05.

Чесноков С., *Монархизм жизни (К вопросу о политических убеждениях священника Павла Флоренского)*, 2005 01 24, <http://ruskline.ru/analitika/2005/01/24/monarhizm_zhizni>, 2017 04 05.

SUMMARY

THE POLITIZATION OF PAVEL FLORENSKY'S EXPECTED POLITY IN THE FUTURE: FROM "CORRECT READING" TO "TODAYIZATION"

The article deals with the interpretations of Pavel Florensky's *Expected Polity in the Future* (1993) in Russian contemporary conservative intellectual groups (Zavtra, Izborsk Club, Alexander Prokhanov, Alexander Dugin and the people around him). Neither Dugin nor Prokhanov commented on, evaluated or interpreted Florensky's *Expected Polity in the Future*. Dugin is more inclined to associate Florensky with the context of Russia as representing the platonic tradition of philosophy. The polemic of Vitaly Averyanov, Deputy Chairman of the Izborsk Club, who questions the attribution of Florensky to the representatives of conservatism is also mentioned. Attention is focused on the people around Dugin, the majority of whom are to be related to the website *ruskline.ru*. This group highlights and supports the role of Florensky as a philosopher who represented the conservative trend. Emphasis is put on the applicability and fitting of Florensky's ideas (postulation of Russia's self-isolation, cutting itself off from the West, criticism of representative democracy, a strong state and a single-person rule) in today's Russia. Also, the personal example of Florensky as a model of the coherence of orthodox spirituality and patriotism is emphasized. In the interpretations of the *Expected Polity in the Future*, certain repercussions of polemic in the groups of the conservative mind on the Tsarist Russia, Soviet Union and present-day Russia as a continuer of the empire (empires) have been noticed.

The authors of this article uphold the view that the interpretations of *Expected Polity in the Future* often are characterized by “correct reading”, “todayization” – certain preconceived criteria for the evaluation and selection of the philosophical mind in Russian contemporary conservative intellectual groups. The abovementioned elements of the interpretations of Florensky’s *Expected Polity in the Future* reflect far broader trends of the modern Russian conservative mind, as a field of the search for ideology, in which such thinkers as Ivan Ilyin and Nikolai Berdyaev are involved.